

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом
освіти

Регістраційний № _____

Кваліфікаційна робота
Психологічні та поведінкові особливості розвитку дитини в
неповній сім'ї після розлучення батьків.

ЧУБІРКА РИЙКА ВАСИЛІВНА

Студент(ка) IV-го курсу

Освітня програма: Початкова освіта

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Кучай Тетяна Петрівна

(доктор педагогічних наук, професор)

Консультант:

Гаврилюк Ілона Юліївна

(старший викладач)

Завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління
закладом освіти:

Біда Олена Анатоліївна

(доктор педагогічних наук, професор)

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

**Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом
освіти**

**Кваліфікаційна робота
Психологічні та поведінкові особливості розвитку дитини в неповній сім'ї
після розлучення батьків**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студент(ка) IV-го курсу

Чубірка Рийка Василівна

освітня програма: Початкова освіта

спеціальність 013 Початкова освіта

Науковий керівник:

Кучай Тетяна Петрівна

(доктор педагогічних наук, професор)

Консультант:

Гаврилюк Ілона Юліївна

(старший викладач)

Рецензент: **Бергхауер-Олас Емьовке Ласлівна**

(доктор філософії, доцент)

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés Tanszék

**A GYERMEKI FEJLŐDÉS PSZICHOLÓGIAI ÉS VISELKEDESI
JELLEMZŐINEK VIZSGÁLATA EGYSZÜLŐS CSALÁDBAN A SZÜLŐK
VÁLÁSA UTÁN
Szakdolgozat**

Készítette: Csubirka Réka

IV. évfolyamos tanító

szakos hallgató

Témavezető: Kucsáj Tetjana

(a pedagógia tudományok doktora, professzor)

Konzulens: Gávriljuk Ilona

(adjunktus)

Recenzens: Berghauer-Olasz Emőke

(PhD, docens)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. СІМ'Я ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП СОЦІАЛІЗАЦІЇ	8
1.1. Історичний розвиток сім'ї	8
1.2. Поняття сім'ї	9
1.3. Роль і функції сім'ї.....	10
1.4. Типи сім'ї.....	12
1.5. Роль здорових стосунків між матір'ю та дитиною у розвитку особистості	14
1.6. Важливість здорових стосунків між батьком і дитиною в житті дитини.....	16
1.7. Розлучення.....	17
1.8. Наслідки розлучення	19
II. РОЗЛУЧЕННЯ І ДИТИНА	21
2.1. Питання опіки та піклування над дітьми.....	21
2.2. Як повідомити дитині про розлучення?	22
2.3. Різні етапи.....	23
2.4. Психологічні та поведінкові особливості.....	26
2.5. Зв'язок між матір'ю та дитиною після розлучення	32
2.6. Батьки, які самотійно несуть батьківську відповідальність	33
2.7. Роль вихователя для дітей розлучених батьків	34
III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО РОЗЛУЧЕННЯ	36
3.1. Мета дослідження, гіпотези	36
3.2. Метод дослідження.....	36
3.3. Хід дослідження	37
3.4. Узагальнення результатів дослідження	49
ВИСНОВКИ	52
РЕЗЮМЕ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ	56

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	6
I. CSALÁD, MINT A SZOCIALIZÁCIÓ ELSŐ SZINTERE	8
1.1. A család történeti kialakulása	8
1.2. A család fogalma	9
1.3. A család szerepe, funkciói	10
1.4. A család típusai	12
1.5. Egészséges anya-gyerek kapcsolat szerepe a személyiségfejlődésben.....	14
1.6. Egészséges apa-gyerek kapcsolat jelentősége a gyerek életében	16
1.7. A válás	17
1.8. A válás következményei	19
II. A válás és a gyerek	21
2.1. Gyermekelhelyezés kérdése	21
2.2. Hogyan mondjam el a gyereke(i)nek, hogy válunk?	22
2.3. Különböző szakaszok.....	23
2.4. Pszichológiai és viselkedési jellemzők	26
2.5. Anya- gyermek kapcsolat válást követően	32
2.6. Apák, akik egyedül viselik a szülői felelősséget	33
2.7. A pedagógus szerepe elvált szülők gyermekei számára	34
III. A GYERMEKEK VÁLÁSHOZ VALÓ ALKALMAZKODÁSÁNAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA	36
3.1. A kutatás célja, hipotézisei	36
3.2. A kutatás módszere	36
3.3. A vizsgálat menete	37
3.4. A kutatás összegzése.....	49
ÖSSZEFOGLALÁS.....	52
UKRÁN NYELVŰ ÖSSZEGZÉS (РЕЗЮМЕ)	53
HIVATKOZOTT IRODALOM	54
MELLÉKLETEK	56

BEVEZETÉS

" A válás egy olyan utazás, amelyet az érintett gyermekek nem kérnek. Kénytelenek magukkal vinni őket egy olyan útra, amelynek eredményét a szüleik által választott út határozza meg"
(Diane Greene)

A család az emberi fejlődés legelső és egyik legmeghatározóbb színtere, amelyben a gyermek megtanulja az együttélés szabályait, érzelmi kötődései kialakulnak, és alapvető viselkedési mintákat sajátít el. A család stabilitása tehát kulcsfontosságú tényező a gyermek személyiségfejlődése és érzelmi biztonsága szempontjából. Napjainkban azonban egyre gyakoribb jelenséggé válik a válás, amely jelentős érzelmi és pszichológiai kihívást jelent nemcsak a szülők, hanem a gyermekek számára is.

A válás nem pusztán jogi aktus, hanem egy bonyolult érzelmi és életviteli folyamat, amely során a gyermeknek alkalmazkodnia kell a családi rendszer átalakulásához, az egyik szülő hiányához, valamint a szülők közötti esetleges konfliktusokhoz is. Mindez hatással lehet a gyermek viselkedésére, érzelmi stabilitására, szociális kapcsolataira és iskolai teljesítményére. A dolgozat aktualitását az adja, hogy a válás – bár társadalmilag egyre elfogadottabb – még mindig jelentős stresszforrás a gyermekek életében, és hosszú távú hatásai gyakran alulértékeltek.

Dolgozatom célja, hogy feltárja a válás utáni pszichológiai és viselkedésbeli változásokat a gyermekek életében, különös tekintettel az érzelmi megélésre, az alkalmazkodás szakaszaira és a szülő-gyermek kapcsolatok alakulására. Vizsgálom, hogyan hat a válás a gyermek biztonságérzetére, önértékelésére, valamint arra, milyen szerepe van a szülők reakcióinak és a válás tálalásának a gyermek feldolgozási folyamatában.

A dolgozat az alábbi kutatási kérdésekre keresi a választ:

- Milyen pszichológiai és viselkedéses változások figyelhetők meg a válás után a különböző életkorú gyermekeknél?
- Milyen tényezők segítik vagy nehezítik a gyermekek váláshoz való alkalmazkodását?
- Hogyan befolyásolja a szülők közötti viszony, valamint a gyermekkel való kapcsolattartás minősége a gyermek érzelmi állapotát?
- Milyen mintázatok figyelhetők meg a gyermekek váláshoz való viszonyulásában (pl. düh, szorongás, visszahúzódás, regresszió)?

A kutatás kvantitatív módszert alkalmazott: elvált szülők körében online kérdőíves adatgyűjtés zajlott. A kérdések a gyermekek viselkedésének, érzelmi állapotának, szociális

reakcióinak, valamint az alkalmazkodási folyamat főbb jellemzőinek feltérképezésére irányultak. Az adatgyűjtés során a válaszadók személyazonossága nem volt nyomon követhető, a részvétel pedig önkéntes volt.

Az elméleti keretet klasszikus és kortárs pszichológiai, valamint neveléstudományi források biztosították. Kiemelt szerepet kapott Bagdy Emőke gyermekpszichológiai megközelítése (1977), Ranschburg Jenő gyermeklélektani szemlélete (1994), Mérei Ferenc és Binét Ágnes szocializációs elmélete (1981), valamint Fonagy P. és Target M. kötődéseméleti modellje (2005). További fontos forrásként szolgáltak Feuer Mária (2019), Komlósi Piroska (1989) és Hajduska Mariann (2008) munkái, amelyek a válás gyermekre és családra gyakorolt hatásait részletezik.

A dolgozat három fő egységből épül fel. Az első rész a család funkcióit, típusait és a szülő-gyermek kapcsolat pszichológiai jelentőségét tárgyalja. A második fejezet a válás folyamatát, következményeit, valamint a gyermekek érzelmi és életkori sajátosságait elemzi. A harmadik fejezet a kutatás során gyűjtött empirikus adatok eredményeit ismerteti, kitérve a kérdőív felépítésére, a minta jellemzőire, illetve a vizsgálat alapján levonható következtetésekre.

I. CSALÁD, MINT A SZOCIALIZÁCIÓ ELSŐ SZINTERE

A család kiemelt szerepet tölt be az egyén nevelésében, képzésében és személyiségének kibontakoztatásában, hiszen olyan közeg, ahol modellként szolgáló viselkedésformák, társas normák, kommunikációs minták és kulturális értékek egyaránt jelen vannak. A szocializáció elsődleges színtereként már a legkorábbi életperiódusban hatást gyakorol a gyermek fejlődésére, még mielőtt megszületne: amikor a leendő szülők először gondolnak a gyermekre, már ekkor bizonyos elvárások és jövőképek formálódnak bennük, melyek tudattalanul is meghatározhatják a kapcsolat későbbi alakulását. A szülő és a gyermek közötti mély, érzelmileg erős és hosszú távon is tartós kötődés biztosítja azt a hátteret, amelyben a gyermek elsajátíthatja a legfontosabb érzelmi és viselkedési mintákat. A család mint közvetítő szerepet betöltő kis közösség az egyén és a társadalom között hidat képez: elősegíti a társadalmi normák és értékek belsővé válását, és megalapozza az egyén társadalmi részvételre való alkalmasságát (Bagdy, 1977).

1.1. A család történeti kialakulása

A család mint társadalmi intézmény az emberiség történetének meghatározó részeként formálódott. Az őskorban a család nem a mai értelemben vett egységként létezett. A közösségi életformákban a csoportházasság volt jellemző, és a gyermekek származását az anyához kötötték, mivel az apaság nem volt egyértelműen megállapítható. Ennek következtében az anyaság kiemelt kultikus jelentőséggel bírt.

A mezőgazdaság és állattartás térnyerésével a férfiak gazdasági szerepe felértékelődött, és ezzel együtt megerősödött a patriarchális családszerkezet. A monogám házasság fokozatosan vált általánossá, a családfő szerepe pedig társadalmi tekintélyt is biztosított (Herber–Martos–Moss–Tisza, 1993).

Az ókori társadalmak, például Mezopotámia, már törvényekkel szabályozták a család életét. Hammurabi törvénykönyve például a hozomány, az öröklés és a válás kérdéseit is rendezte, különös figyelmet fordítva az anya és a gyermek jogaira. Az egyiptomi családi struktúrában a nők bizonyos jogokat élveztek, például örökölhettek, és a házassági szerződések által védették magukat (Pukánszky, 2001).

A görög és római világban a család elsődleges funkciója az utódlás és a vagyon megőrzése volt. A nőket alárendelt szerep illette meg, különösen Athénban, ahol a neveltetésük és társadalmi jelenlétük korlátozott volt. Spártában a nő helyzete némileg kedvezőbb volt, mivel testi nevelésükre is hangsúlyt fektettek, de ennek is elsősorban anyaszerepük tökéletesítését szolgáló célja volt (Ritoók–Sarkady–Szilágyi, 1984).

A honfoglalás kori magyar társadalomban a család már a maihoz hasonló formát öltött, a családfő – általában az atya – birtokolta a vagyon feletti rendelkezés jogát. A többnejűség a társadalmi elit kiváltsága volt, ahol a házasság diplomáciai és politikai eszközként is funkcionált (Dienes, 1972).

A keresztény középkorban a családmódel alapját a Biblia képezte. A Szent Család példája, valamint az erkölcsi tisztaság és a testi öröök elutasítása meghatározta a kor szemléletét. A házasság elsősorban gazdasági és politikai szövetség volt, az érzellem gyakran háttérbe szorult (Pukánszky, 2001).

A reformáció új családeshményt hozott. Luther az istennek tetsző házasságot hirdette, amelyben a férj volt a család feje, a feleség és a gyermekek pedig engedelmességgel tartoztak neki. A nevelés és az erkölcsi fegyelem központi szerepet kapott (Pukánszky, 2001).

A modern korban, különösen a 19. századtól kezdődően, a nők munkába állása, iskolázottsága és önállósodása megváltoztatta a család működését. A patriarchális modell megingott, a nők társadalmi szerepvállalása erősödött, és a házasságban is egyre inkább megjelent az egyenrangúság igénye (Neményi, 1988). A 20. században végbemenő változások kapcsán H. Sas Judit úgy véli, a család nem válságban, hanem átalakulásban lévő intézmény, amelynek működését elsősorban az individualizáció és a hagyományos normák gyengülése befolyásolja (Neményi, 1988).

1.2. A család fogalma

A család kiemelkedően fontos szerepet játszik az egyén nevelkedésében és társadalmi beilleszkedésében, így más közösségeket megelőzve alapvető jelentőséggel bír az ember életében. A család fogalmát számos módon próbálták már meghatározni, ezek a definíciók rendszerint egy-egy jellemző mentén ragadják meg a lényegét. Ernest W. Burgess nevéhez fűződik az egyik leggyakrabban idézett meghatározás, amely szerint a család olyan emberek közössége, akik egymással kölcsönös viszonyban állnak, és eltérő szerepeket töltenek be egymás életében. Talcot Parsons más nézőpontból közelíti meg a témát: ő a családot társadalmi rendszerként értelmezi, ahol az egyének közötti viszonyok nem véletlenszerűek, hanem egymásra épülő szabályszerűségek szerint működnek. Parsons szerint a családtagok szerepeihez bizonyos elvárások kapcsolódnak, amelyek meghatározzák, hogyan viselkednek egymással, és ezek az elvárások rendszert képezve irányítják a család működését (Cseh-Sz., 1979).

Ha leegyszerűsítve szeretnénk megfogalmazni, mi is a család, akkor mondhatjuk, hogy olyan közösség, amely különböző nemű és korosztályú tagokból áll, és amely önfenntartó

módon, belső szaporodással képes fennmaradni – nem külső tagok felvételével bővül, hanem saját belső reprodukciója révén.

A család fogalma több tudományterület vizsgálatának tárgyát képezi. A néprajz például házassági formák alapján három családtípust különít el: a monogám családot, ahol egy férfi és egy nő lép házasságra; a poligám családot, ahol egy férfi több nővel köt házasságot; és a poliandriát, ahol egy nő több férfihoz is feleségül megy (Bodonyi–Hegedűs, 2006).

Buda Béla és Hajnal Imre rendszerelméleti nézőpontból közelítették meg a család fogalmát, mely szerint a család egy olyan intézmény, amely bizonyos, élő szervezetekre is jellemző törvényszerűségek mentén működik. Az általuk kidolgozott elméleti keret alkalmas a család belső felépítésének és működésének vizsgálatára. Modelljük három fő elemből áll: a taxonomikus vagy osztályozó modellből, amely a család tagjainak típusait sorolja fel; a statikus modellből, amely a szerkezeti felépítést írja le; valamint a dinamikus modellből, amely a működés folyamatát mutatja be.

Mivel jelenleg nincs olyan modell, amely átfogóan és komplex módon képes lenne bemutatni a család teljes rendszerét, a gyakorlatban leginkább az osztályozási modell alkalmazása javasolt. Ennek alapvető elemei közé tartoznak:

- Az alapszerepek, amelyek figyelembe veszik a családtagok biológiai és pszichológiai sajátosságait – például az apa, anya, fiú- és lánygyermek, illetve a nagyszülők szerepét.
- A szervezeti funkciók a családon belüli feladatok rendszerezését szolgálják annak alapján, hogy azok milyen célokat töltenek be, illetve milyen kimenetelhez vezetnek.

A családi működés pontos megértéséhez elengedhetetlen, hogy az egyes szerepekhez hozzárendeljük az ezekhez tartozó konkrét feladatokat és felelősségeket is (Buda–Hajnal, 1973).

1.3. A család szerepe és funkciói

A család társadalmi alapegységként több, egymással összefüggő funkciót tölt be, amelyek a társadalom és az egyén életében egyaránt meghatározóak. A család alapvető feladatai közé tartozik a biológiai funkció betöltése, amely a szaporodás és a fajfenntartás szempontjából elengedhetetlen. A szülők gyermekükben látják önmaguk folytatását, hiszen a következő generáció tagjai hordozzák a társadalom jövőjét. Érdekesség, hogy hazánkban, akárcsak más fejlett országokban, a gyermekvállalási kedv csökkenő tendenciát mutat. Ennek hátterében gyakran a gazdasági körülmények, a vagyoni helyzet és a társadalmi elvárások állnak, hiszen a jobb anyagi helyzetű családoknál gyakran csak egy gyermek vállalására kerül sor, hogy a vagyon megőrződjön (Hablicsek, 2000).

A családnak azonban nem csupán biológiai szerepe van, hanem alapvető nevelő és szocializáló feladatokat is ellát. Az ember életének első időszakában rendkívül kiszolgáltatott, és a társadalmi élethez való alkalmazkodás hosszú tanulási folyamatát a családi környezetben kezdi meg. Az itt megtapasztalt értékek, normák és érzelmi kötődések alakítják az egyén későbbi társas viselkedését és kapcsolatait. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a család biztonságos, szeretetteljes légkört teremtsen, hiszen a gyermek a kapott bánásmódot többnyire visszatükrözi a külvilág felé (Varga, 2001).

Ezzel szorosan összefügg a nevelő funkció, amely tudatos személyiségfejlesztő tevékenységként jelenik meg a családon belül. A gyermek fejlődése szempontjából elengedhetetlen, hogy kérdéseire, problémáira megkapja a szükséges válaszokat, mert ellenkező esetben más csoportokban, például kortársak között keres segítséget, ami gyakran vezethet konfliktusokhoz, vagy akár deviáns viselkedéshez, például szökéshez vagy csavargáshoz (Hablicsek, 2000).

A család gazdasági funkciója is jelentős, hiszen történelmileg a család egzisztenciális alapegységként működött: a termelői szerepből napjainkra inkább fogyasztói egységgé alakult. A család közös jövedelmének kezelése, a „közös kassza” szempontjából döntően meghatározza az életszínvonalat és az anyagi lehetőségeket. A rendszerváltás utáni gazdasági kihívások sok családot érintettek érzékenyen, amikor akár mindkét szülő munkanélkülivé vált, és ilyenkor a társadalmi támogatások jelentettek fontos segítséget. Ugyanakkor a munkahely elvesztésétől való félelem vagy a munkamániává váló túlzott munkavégzés akár a családi kapcsolatok megromlásához is vezethet (Hablicsek, 2000).

Nem elhanyagolható az érzelmi funkció sem, amely különösen a modern, polgári társadalmakban kapott nagy hangsúlyt. A családtagok közötti érzelmi kötelékek erősítik a család működését és az egyén érzelmi biztonságát. Ez teremti meg azt az intim közösséget, amelyben az egyén otthon érezheti magát, és ahol kölcsönösen felelősséget vállalnak egymásért. A családi légkör minősége nagymértékben befolyásolja a tagok érzelmi stabilitását és jólétét, ezért elengedhetetlen a kölcsönös tolerancia és megértés (Komlósi, 1995).

Végül, de nem utolsósorban, a család kulturális funkciója is meghatározó. A család kulturális közegét elsősorban a szülők iskolázottsága, foglalkozása és érdeklődése alakítja, és ez befolyásolja a gyermek kulturális fejlődését is. Az egyre zsúfoltabb életmód, az anyagi nehézségek és a szabadidő szűkössége miatt sajnos egyre kevesebb a családok hagyományos, személyes kulturális élménye (pl. közös kirándulások, színházlátogatás). Ezek helyét egyre inkább az elektronikus médiák, videojátékok és az internet veszik át,

amelyek tartalma azonban sokszor nem felel meg az elvárt színvonalnak (Szobotka, 2009).

1.4. A család típusai

A családok szerkezete az idők során jelentős változásokon ment keresztül, és több különböző típusú családformát is kialakítottak a társadalmi és gazdasági folyamatok hatására. Az alábbiakban bemutatjuk a leggyakoribb családformákat, amelyek különböző életszakaszokat és élethelyzeteket tükröznek.

Nukleáris család

A nukleáris család elterjedése szorosan összefügg az ipari forradalom hatásaival. A gazdasági és társadalmi változások következtében a munkavégzés helye elkülönült az otthonától, így a család korábbi, közös termelésre épülő szerepe fokozatosan háttérbe szorult. Emellett az oktatás is általánossá vált, ami tovább csökkentette a többgenerációs együttélés szükségességét. Ennek hatására a tágabb rokonság és a különböző generációk egyre inkább eltávolodtak egymástól, a család szerkezete leegyszerűsödött, és csupán a „mag” maradt meg – innen származik a „nukleáris család” elnevezés is. Ebben a családtípusban az együtt élő egységet általában az anya, az apa és a gyermek(ek) alkotják.

Zrinszky László (2002) súlyos hiányosságként értékeli, hogy ebben a családmódelben nem jelennek meg azok a nevelési szituációk, amelyek a több generáció együttéléséből fakadnának. Ahogy Bodonyi és Hegedűs (2006) is rámutatnak, ezek a helyzetek fontos szocializációs szerepet töltenek be, és eltűnésük komoly pedagógiai kihívásokat vet fel.

Többgenerációs család és nagycsalád

A család fejlődéstörténete során meghatározó formáció volt a patriarchális család, melyben az azonos ősztől származó férfi rokonok közös háztartásban éltek feleségeikkel és gyermekeikkel. A mai társadalmi viszonyok között azonban fontos megkülönböztetni a többgenerációs családot és a nagycsaládot. A többgenerációs családok leggyakrabban akkor jelennek meg, amikor fiatal házaspárok a szülőkkel közös otthonban élnek, vagy amikor idősödő szülő költözik vissza felnőtt gyermekéhez például egészségügyi okokból, illetve más nehézségek miatt.

A nagycsalád fogalma ezzel szemben általában azokra vonatkozik, akik legalább három gyermeket nevelnek. Bár elsőre nem feltétlenül gondolnánk, a többgenerációs vagy nagycsaládos együttélés jelentős hatást gyakorol a gyermekek szocializációjára. Az ilyen közegben felnövő gyermekeknek több lehetőségük nyílik az együttműködés és a tolerancia elsajátítására, hiszen nap mint nap különböző életkorú családtagokkal kell együttműködniük.

Fontos ugyanakkor azt is figyelembe venni, hogy az ilyen típusú családmódellek nem csupán előnyökkel járnak. A nagycsaládos háztartások esetében nem ritka a bizonytalan

anyagi háttér, a zsúfolt lakhatási körülmények vagy a szülői erőforrások túlerheltsége. Lényeges kérdés továbbá, hogy a szülők tudatos döntésből vállalják-e a gyermekeket, vagy inkább valamilyen külső, például anyagi motiváció áll a háttérben (Hegedűs, 2006).

A nagycsaládos lét ugyanakkor erőteljesebben igényli az alkalmazkodást is: a gyermek helye a testvérsorrendben gyakran meghatározza szerepét a családon belül. A nagyobb testvérek például sokszor már egészen fiatalon segítő szerepbe kerülnek, gondoskodnak a kisebbekről. A több generáció együttélése során nem ritkák a generációs különbségekből fakadó feszültségek sem. A felfogásbeli eltérések miatt a családtagoknak gyakran kell kompromisszumokat kötniük a közös működés érdekében (Hegedűs, 2006).

Inaktív, idős házaspár családi formája

Az élet egyik jelentős fordulópontja a nyugdíjazás, amely nemcsak a napi rutin átalakítását követeli meg, hanem komoly változásokat hozhat az anyagi körülményekben is. A munkából való visszavonulás gyakran felszínre hoz olyan lelki nehézségeket, mint az önértékelési problémák vagy az identitásválság, amelyek hosszabb távon akár egészségügyi gondokhoz is vezethetnek (Hegedűs, 2006).

Amennyiben az idős személyt támogató, szeretetteljes közeg veszi körül, nagyobb eséllyel tud alkalmazkodni ehhez az új élethelyzethez. A nyugalommal és harmóniával jellemezhető időskor kialakulását számos tényező elősegítheti, például a gyermekkor élményei, a családi kapcsolatok minősége – különösen a szülő és gyermek közötti viszony – illetve a saját életút során megélt szakmai és szülői sikerek.

Vannak olyan házaspárok, akik ebben az életszakaszban találnak ismét egymásra, hiszen újra több időt tölthetnek együtt, amit a korábbi, elfoglalt évek nem tettek lehetővé. Ugyanakkor az öregkor nem mentes a veszteségektől: a házastárs halála mély érzelmi megrázkódtatást, hangulati ingadozásokat, sőt akár depressziót is kiválthat (Hegedűs, 2006).

Mozaik család

A mozaik család egy olyan új életközösség, amelyet az egyik szülő és gyermekei alkotnak a pótszülővel, illetve új partnerrel. Nincs kizárva, hogy az „új” partnernek szintén vannak saját gyerekei. Régebben az ilyen családok úgy alakultak meg, hogy a gyermekes özvegy vagy özvegyasszony újraházasodott. Manapság a család különválása különböző más tényezők miatt valósul meg, leginkább saját döntésen alapul. A mozaik család 5 típusát különböztethetjük meg: pótanys, pótapás, összetett mozaikcsalád, mozaikcsalád közös gyerekkel, részidős mozaikcsalád (Krähenbühletal., 2009).

A mozaikcsaládnak rengeteg nehézsége van. Ha esetleg a pótszülőnek nincsen gyereke, tehát nincs tapasztalata a gyermeknevelésben, akkor nagyon gyorsan kell neki megtanulni

alkalmazkodni az együttéléshez. Ha viszont van gyereke a pótszülőnek is, akkor az a probléma áll fent, hogy nehezen tudnak egymáshoz alkalmazkodni a gyerekek. Továbbá nehézséget okoz az, hogyha az életstílusok, értékrendszerek, és az együttélési szabályok ütközetbe kerülnek egymással. Amennyiben egy mozaikcsaládban az egyik szülő gyermekei ahhoz szoktak hozzá, hogy étkezés után otthagyják a tányért az asztalon, míg a másik fél gyermekei olyan nevelést kaptak, amelyben természetes, hogy elmosogatnak maguk után, akkor ezek az eltérő szokások könnyen feszültséget szülhetnek a mindennapi együttélés során (Krähenbühl et al., 2009).

Egyszülős család vagy családtöredék (csonkacsalád)

Egyszülős családnak azt a családtípust nevezzük, ahol a gyermek(ek) nevelése kizárólag az egyik szülő feladatává válik. Az ilyen családok száma az 1970-es évektől kezdődően folyamatos emelkedést mutat. Az egyszülős családmódel kialakulásának leggyakoribb okai közé tartozik a házasságok felbomlása, az élettársi kapcsolatok megszűnése, illetve nem ritkán a másik szülő halála is ilyen helyzetet eredményez. Emellett egyre inkább megfigyelhető egy új társadalmi jelenség: egyes nők tudatos döntésből választják az egyedüli gyermekvállalást. Ez leginkább a magas iskolai végzettséggel rendelkező, jól kereső nőkre jellemző, akik anyagilag biztos háttérrel rendelkeznek, ám különböző okokból kerülnek a mélyebb párkapcsolatok (Bodonyi–Hegedűs, 2006).

A csonka családok döntő többségében az édesanya marad a gyermekkel, míg az apa kizárólagos nevelőként csupán ritkábban jelenik meg – a kiskorúak csupán körülbelül egyötöde él kizárólagosan az apjával. Ez a helyzet többféle nehézséget is magában hordoz: az egyedülálló szülőre jelentős érzelmi és anyagi nyomás nehezedik, amelyet nem mindenki tud könnyen kezelni. Sok esetben a szülő – kisebb-nagyobb sikerrel – próbálja pótolni a hiányzó másik fél szerepét.

Felmerül a kérdés, hogy egy ilyen családmódelben felnövä gyermek vajon hátrányba kerül-e egy teljes családban élő társával szemben. Erre nem könnyű egyértelmű választ adni, ugyanis előfordul, hogy egy formálisan teljes, de működésében diszfunkcionális család nagyobb lelki terheket ró a gyermekre, mint egy olyan egyszülős közeg, amely stabilitást, szeretetet és biztonságot nyújt. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a tényezőket sem, amelyek miatt az egyszülős családban élő gyermekek bizonyos szempontból valóban hátrányt szenvedhetnek (Bodonyi–Hegedűs, 2006).

1.4.Egészséges anya-gyermek kapcsolat szerepe a személyiségfejlődésben

A gyermek egészséges fejlődésének egyik legfontosabb feltétele a biztonságos és szeretetteljes anya–gyermek kapcsolat. Ez a kötődés már a magzati korban megkezdődik,

hiszen a méhen belüli környezet, az édesanya szívverése és jelenléte biztonságot sugall a fejlődő magzat számára, amely nyugtató hatással bír (Bagdy, 1977). Az újszülött számára az anya nem csupán az élet fenntartásának eszköze, hanem elsődleges érzelmi kötődési pont is, amely később jelentős hatással van az érzelmi biztonságérzet kialakulására. Ennek a kapcsolatnak a hiánya, illetve megszakadása szorongást, bizonytalanságot és érzelmi zavarokat válthat ki a kisgyermekből. Az anya hosszú ideig az egyetlen és legmeghatározóbb személy az életében, akivel való szoros kapcsolat megalapozza a biztonságos kötődés kialakulását (Mérei-Binét, 1981).

Mary Ainsworth híres „Idegen Helyzet” kísérletében azt vizsgálta, hogyan reagálnak a 12–18 hónapos gyermekek az anyjuktól való rövid távú elszakadásra egy ismeretlen környezetben. A kutatás során a gyermekek viselkedését több szempontból figyelték meg: hogyan fedezik fel a környezetet, hogyan viszonyulnak az idegenhez, milyen jeleket mutatnak az anya távozásakor, és hogyan reagálnak a visszatérésére. A megfigyelések alapján négy eltérő kötődési stílust különítettek el:

1. *Biztonságosan kötődő*: Ebbe a csoportba tartozott a gyermekek 60–65%-a. Jellemzőjük, hogy az anyjuk jelenlétében bátran felfedezik a környezetet, ám távollétében nyugtalanságot és szorongást mutatnak. Az anya visszatérését követően megnyugszanak, újra kapcsolatot keresnek vele, és érzelmi biztonságot találnak nála.
2. *Szorongó/elkerülő kötődésű*: A gyermekek körülbelül 20%-a ebbe a kategóriába esett. Ők nem mutatnak különösebb reakciót az anya távozásakor, és az idegen személy jelenlétére sem reagálnak különösebben. Az anya visszatértekor kerülnek vele a kapcsolatfelvételt, és az idegen személy is képes őket hasonló módon megnyugtatni. Ez a viselkedés nem a kötődés hiányát jelzi, hanem azt, hogy ezek a gyermekek már korán megtanulják elnyomni érzelmeiket.
3. *Szorongó/ellenálló (ambivalens) kötődésű*: A résztvevők 10%-ánál figyelték meg ezt a mintázatot. Ezek a gyermekek az anya visszatértekor ellentmondásos érzelmeket mutatnak: egyszerre igénylik és utasítják el a kapcsolatot. Az anyai távollét idején passzívak és sírósak, de visszatértekor sem keresnek aktívan kapcsolatot, sőt, gyakran ellenszegülnek.
4. *Dezorganizált/dezorientált kötődésű*: A gyermekek 10–15%-a ebbe a kategóriába tartozott. Viselkedésük zavaros és kiszámíthatatlan volt: egyesek mereven, mozdulatlanul ültek, mások dühösen bántak a játékokkal, vagy éppen érzelemmentes és levertséget mutató viselkedést tanúsítottak. Ezek a reakciók gyakran valamilyen súlyosabb lelki

megterhelésre vagy bizonytalan, kaotikus gondozási környezetre utalhatnak (Fonogy-Target, 2005).

1.5. Egészséges apa-gyerek kapcsolat jelentősége a gyerek életében

A gyermekneveléssel kapcsolatos tudományos vizsgálatok hosszú ideig elsősorban az anyaság szerepére koncentráltak, míg az apaság jelentősége kevésbé kapott hangsúlyt. Az utóbbi évtizedekben azonban egyre világosabbá vált, hogy az apák szerepe a gyermek fejlődésében összetettebb és meghatározóbb, mint korábban gondolták. A társadalom a férfiaktól elsősorban a család anyagi biztonságának megteremtését, a karrierépítést és a vele járó többletfeladatokat várja el, amely gyakran korlátozza az apák számára a családdal, különösen a gyermekekkel töltött időt. Ezáltal egy belső ellentmondás jön létre: egyrészt stabil megélhetést kell biztosítaniuk, másrészt aktívan részt kell venniük a gyermeknevelésben és a családi életben (Hegedűs, 2006).

Az apa jelenléte a gyermekek számára nem csupán érzelmi támaszt jelent, hanem mintaként is szolgál a nemi szerepek és a férfi családi szerep megértéséhez. Az apai hiány – akár válás, akár munkahelyi távollét miatt – komoly hiányérzetet okozhat a gyermek életében. Különösen az éntfejlődés fontos szakaszaiban válik meghatározóvá az apai jelenlét, amikor a gyermek érzelmi és viselkedési mintákat alakít ki. Ebben az időszakban az apa szerepe éppoly lényeges, mint korábban az anyáé. Az apa gyakran tölti be a családban a szabályozó és kontrolláló szerepet, amely a serdülőkorú gyermekeknél válik hangsúlyossá. Különösen a fiúgyermekek esetében okozhat negatív hatásokat egy nem megfelelő apai minta, főleg az anyától való leválás időszakában, amikor elengedhetetlen a pozitív férfi példakép a társadalmi beilleszkedés elősegítéséhez (Hegedűs, 2006).

A gyermek sikeres szocializációjához elengedhetetlen, hogy már a családi környezetben, korai életszakaszban megismerje és elsajátítsa a nemi identitáshoz kötődő viselkedési formákat, hiszen ezek képezik későbbi társadalmi alkalmazkodásának alapját (Fekete-Deák, 2015).

Történeti és társadalmi megközelítésben az apaszerep az idők folyamán jelentős változásokon ment keresztül. Az iparosodás előrehaladtával, valamint a modern társadalmi struktúrák kialakulásával az apák egyre gyakrabban kerültek ki a családi otthon közegéből, munkavégzésük jellemzően a háztartáson kívül zajlott. Ez a folyamat a gyermeknevelésből való fizikai távolságot is erősítette, ami hosszú távon hatással volt az apai jelenlét minőségére. Ennek következtében a XIX. század végétől a gyermeknevelési felelősség elsősorban az anyákra hárult, és az apák szerepe beszűkült az anyagi ellátásra. Az apai szerep korábbi, kizárólagos anyagi fókusza azonban mára kibővült: a társadalmi változások és a

nemi szerepek átalakulása következtében az apák egyre inkább aktív részesei a gyermek érzelmi és szociális fejlődésének is.

Az apai jelenlét ma már nem csupán a család gazdasági stabilitását jelenti, hanem a gyermek személyiségfejlődésének érzelmi, szociális és normatív támogatását is magában foglalja. Ez a komplex szerepvállalás nélkülözhetetlen a gyermek harmonikus fejlődése és társadalmi beilleszkedése szempontjából (Vajda–Kósa, 2005).

1.6. A válás

A válásról számos elképzelés él a közvéleményben, különösen azok körében, akik nem tapasztalták meg személyesen, vagy nem rendelkeznek mélyebb szakmai ismeretekkel a témában. Gyakran figyelmen kívül marad, hogy a válás nem csupán egy egyszeri esemény, hanem egy hosszú távú, több szinten zajló folyamat, amely akár évekig is elhúzódhat. Még abban az esetben is, ha a szülők gyorsan meghozzák a döntést, hogy külön folytatják életüket, fontos felismerni, hogy az azt megelőző történések már jóval korábban elkezdődhettek. Pszichológiai értelemben a válás nem azzal kezdődik, amikor valaki kimondja a válás szándékát, hanem már azzal, amikor az egyik fél elutasítja a kapcsolatot, és nem lát esélyt a konfliktusok rendezésére. A válási szándék általában akkor jelenik meg, amikor a felek úgy érzik, hogy nem képesek vagy nem hajlandók a problémák megoldásán dolgozni. Bár a válási krízist nem minden esetben követi tényleges válás, előfordul, hogy a krízis megoldása új impulzusokat adhat a kapcsolatnak. Például egy harmadik fél megjelenése válási krízist válthat ki, de az ezt követő beszélgetések lehetőséget adhatnak a kapcsolat újjáépítésére.

Súlyosabb esetekben a krízis konzerválódik, és kialakulhat az "üres héj" típusú házasság, amelyben a felek kerülnek a konfliktusokat, és csak a látszat marad fenn, vagy "állóháború" alakul ki, amelyben folyamatos a másik hibáztatása és a problémák megoldásának halogatása. Ezekben az esetekben a válás elkerülése inkább az elköteleződés hiányából fakad, semmint a kapcsolat iránti hűségből (Berta – Csabai, 2018).

A válás pszichológiai szakaszai

A válás egy összetett és hosszan elhúzódó folyamat, amely sokféle okból kiindulhat. Két fő szakaszra osztható: az első a döntéshozatali szakasz, amely az első gondolattól a tényleges fizikai különválásig, körülbelül egy évig tart. Ezt követi az alkalmazkodási szakasz, amely gyakran hosszabb ideig, másfél-két évig, sőt néha akár négy évig is eltarthat. Ezalatt a felek igyekeznek hozzászokni az új élethelyzethez. Spanier és Cole kutatásai szerint a válás folyamatát több tényező is befolyásolja, például:

- a házastársak származási különbségei;

- a köztük lévő személyes feszültségek és szorongás szintje;
- a kapcsolat és egymás iránti elégedettség mértéke;
- a kapcsolat összetartó ereje;
- a házasság működéséről való egyetértés mértéke (Feuer, 2019).

A válás döntéshozatali folyamata

A válásra készülő felek gyakran olyan viselkedési mintákat alakítanak ki, amelyek tudatosan vagy tudattalanul a kapcsolat felbomlását célozzák. Egy tipikus stratégia például, hogy az egyik fél szándékosan olyan helyzeteket teremt, amelyek hosszú távon aláássák a házasság stabilitását, mintegy kivonva magát a kapcsolatból. Ezt a viselkedést a szociális csere elmélete is magyarázhatja: a válásra készülő fél saját előnyeit igyekszik maximalizálni a házasság romlásának folyamatában.

A válás gondolata sok esetben nem hirtelen merül fel, hanem hosszabb idő alatt érlelődik, amikor a felek fokozatosan mérlegelik a szakítás lehetőségét. Ez a folyamat komoly lelki megterhelést jelent, hiszen szembe kell nézniük a jövő bizonytalanságával, a megszokott életmód elvesztésével, valamint a család, barátok és a társadalom reakcióival. Előfordul, hogy valaki provokációval vagy szabotázs jellegű viselkedéssel próbálja elérni, hogy a másik fél hibázzon, és így a válás megalapozottnak tűnjön. Gyakran az a fél is az "elhagyott" szerepében tünteti fel magát, aki valójában már hosszabb ideje készül a kapcsolat lezárására (Bognár – Telkes, 1986).

A válás okai és feltételezhető tényezők

A válás okai rendkívül sokrétűek lehetnek, és nem mindig a házasság belső válságából fakadnak, hanem sokszor társadalmi változások eredményei. Az egyéni vágyak előtérbe kerülése, az örömszerzés hangsúlyozása, az individualizmus térnyerése és az elköteleződés elutasítása mind hozzájárulhatnak a házasságok felbomlásához. Teleki Béla kutatásai szerint a leggyakoribb okok közé tartozik az alkoholizmus, a partner hűtlensége, az érzelmi elhidegülés, a túl korán kötött házasság, az anyós beavatkozása, valamint az agresszivitás, szervenélybetegségek, anyagi problémák és bűnözés.

A döntés meghozatalát követő szakasz a különköltözés ideje, amikor az egyik fél elhagyja a közös otthont. Ez lehetőséget ad a fizikai és érzelmi távolság megteremtésére, de előfordul, hogy anyagi vagy egzisztenciális korlátok ezt megakadályozzák, ami további konfliktusokhoz vezethet. Ez az időszak még nem feltétlenül jelenti a kapcsolat végleges lezárását, hiszen lehetőség van a kapcsolat helyreállítására is. Mindkét fél megélheti ekkor a magányosság és az elhagyatottság érzését (Feuer, 2019).

A jogi válás és a kapcsolati konfliktusok kezelése

A jogi válás egy összetett folyamat, amely sokszor nem a kapcsolat értékeléséből vagy az érzelmek feldolgozásából indul ki, hanem indulati alapokon. A válókereset benyújtása és a bírósági tárgyalások újabb kríziseket válthatnak ki, hiszen a kapcsolat hivatalos lezárása is felkavaróan hathat az érintettekre. A válóper végén gyakran mindkét fél vesztesként éli meg a helyzetet, különösen, ha gyermekek is érintettek, mivel a szülői kötelezettségek továbbra is összekötik őket.

A vagyonmegosztás és gyermekelhelyezés gyakran eszközzé válik a másik fél szorongatására. Sok esetben az ügyvédek nem a békés megegyezésre, hanem a jogérvényesítésre törekednek, ami csak tovább mélyíti az ellentéteket. A bírósági eljárások során tett tanúvallomások megnehezíthetik a szülők közötti együttműködést, illetve az érzelmi leválást. Bár léteznek kísérletek arra, hogy a feleket mediációra irányítsák, ez még mindig ritka. A pszichológusok és tanácsadók gyakran csupán tárgyalási eszközként vannak jelen, nem pedig azért, hogy a méltóságot és önbizalmat figyelembe vevő megoldásokat kínáljanak.

A válás nem ér véget a bíró ítéletével. A társadalmi megítélés különösen a nőket érinti hátrányosan. A gyermek körüli kényszerű együttműködés további konfliktusforrás lehet, különösen akkor, ha az egyik fél már új kapcsolatban él (Hajduska, 2008).

1.8. A válás következményei

A válás mélyreható változást jelent a család életében, különösen a kiskorú gyermekek mindennapi fejlődését érintve hátrányosan. Több ok is állhat a válás hátterében, például a házastársak közötti szeretet és figyelem csökkenése, hűtlenség, vagy akár családon belüli erőszak, amely a gyermek számára különösen káros lehet, ha tanúja vagy elszenvedője annak. Ez a lelki sérülések forrása lehet, amelyek hosszabb távon visszahatnak a személyiség fejlődésére, akár antiszociális vagy deviáns viselkedés megjelenésével is (Vajda-Kósa, 2005).

Az iskoláskorú gyermekek életkora egy fontos fejlődési időszak, amelyben biológiai és szociális változások egyaránt zajlanak. Ebben a szakaszban már képesek komplexebb gondolkodásra, és felfigyelnek a szülők közötti változásokra, például a megváltozott kommunikációs hangnemre. A családon belüli konfliktusok befolyásolják a gyermek érzelmi világát, amit hosszú távon nem lehet elrejtteni előtte (Loerzer, 2008).

A válás hatása minden életkorban érezhető a gyermek fejlődésében, bár az érintettek különbözőképp reagálnak a helyzetre az életkoruk függvényében. Érdekes tény, hogy az elvált szülők gyermekeinek többsége továbbra is kötődik szeretettel szüleikhez, és gyakran a

szülők közötti viszály okozza számukra a legnagyobb lelki nehézséget, nem maga a válás ténye (Loerzer, 2008).

A válás hatásait két időszakra lehet bontani: a rövid távú hatások a válási krízisre adott azonnali reakciókat foglalják magukba, amikor a gyermek igyekszik alkalmazkodni az új helyzethez. Ezzel szemben a hosszú távú hatások főként az egyszülős családból fakadó nehézségekkel kapcsolatosak, és mindkettő jelentős változásokat okoz a gyermek személyiségfejlődésében (Bognár–Telkes, 1994).

A család a gyermek életében a stabilitás és biztonság forrása, amely a válás következtében meggyengül. A szülők közötti konfliktusok, a csökkent figyelem, a megváltozott napi rutinok, a költözés vagy a baráti és iskolai környezet változásai mind olyan tényezők, amelyek belső feszültségeket idézhetnek elő, és akár visszaesést is okozhatnak a gyermek fejlődésében. Ezeket a veszteségeket a gyermeknek nehéz feldolgoznia (Hajduska, 2008).

II. A VÁLÁS ÉS A GYEREK

A válás egyik legnehezebb aspektusa, hogy miként érinti a gyerekeket, és hogyan védhetjük meg őket a folyamat érzelmi és pszichológiai terheitől. A válás akkor is jelentős változást okoz a gyermek életében, ha a szülők a lehető legnagyobb figyelemmel készítik elő a folyamatot. A gyermek számára az egyik legfontosabb biztonsági bázist a szülők jelentik, akikkel együtt alkotják a családot, egy összetartozó egységet. Amikor azonban az egyik szülő eltávolodik a gyermek közvetlen környezetéből, az a gyermekben gyakran válságérzetet vált ki, melyhez irracionális büntudat társulhat: hajlamos magát okolni a szülők kapcsolatának megromlásáért. Ez az élmény az egész életére kiható, mély érzelmi sebeket okozhat, hiszen a gyermek természetes igénye, hogy mindkét szülővel együtt éljen (Cziegler, 2010).

2.1. A gyermekelhelyezési viták pszichológiai háttere rendszerszemléletű megközelítésben

A válás a család szerkezetének alapvető átalakulását idézi elő, azonban nem szünteti meg a család rendszerként való működését. A szülők közötti házastársi kötelék megszűnik, de a gyermek iránti szülői felelősség és kapcsolat fennmarad, még ha más formában is. A gyermekelhelyezési konfliktusok hátterében azonban sokszor nem pusztán gyakorlati megfontolások húzódnak, hanem mélyebb pszichológiai folyamatok. Gyakori, hogy a válás nem teljesen lezárt érzelmi kapcsolatot hagy maga után, és a gyermek körüli viták a rendezetlen szülői viszony tünetei lesznek (Bognár–Telkes, 1994).

A gyermekelhelyezés kérdéseiben nem ritka, hogy a gyermek eszközzé válik a volt házastársakkal folytatott rejtett hatalmi harcban. A konfliktusokban a gyermek gyakran akaratán kívül közvetítő szerepbe kerül, amely során lojalitáskonfliktust élhet át, vagyis választani kényszerül a szülők között, miközben mindkettőhöz szeretne kötődni (Gyurkó–Vincze, 2009).

A kapcsolattartás szándékos akadályozása, a másik szülő rossz színben való feltüntetése, vagy a gyermek manipulációja már nem csupán az elhelyezési kérdésről szól, hanem arról is, hogy az egyik szülő a másik felett kontrollt próbál szerezni a gyermek révén. Ez a fajta dinamika hosszú távon súlyosan károsíthatja a gyermek érzelmi biztonságát és identitásának fejlődését (Gyurkó–Vincze, 2009).

Ráadásul, a jogi eljárás gyakran képtelen érzékenyen kezelni a családi rendszerben lezajló érzelmi folyamatokat. A bírósági döntések legtöbbször csak a formális kereteket szabályozzák – például hogy kinél él a gyermek, milyen gyakran láthatja a másik szülőt –, de nem tudnak érdemben hozzájárulni a családi rendszer egyensúlyának helyreállításához (Bognár–Telkes, 1994).

Az érintett gyermek számára a legnagyobb veszély abban rejlik, hogy a tartós konfliktushelyzet, amely őt is érinti, a fejlődését akadályozó környezetté válik. A bizonytalanság, a folyamatos szülői feszültség, a negatív szülői minták hatására a gyermek viselkedési problémákat mutathat, szorongást élhet át, és bizalma meginoghat a felnőttek világában (Gyurkó–Vincze, 2009).

Fontos megemlíteni, hogy nem minden válással járó gyermekelhelyezési helyzet vezet konfliktushoz. Azok a szülők, akik képesek érzelmeiket rendezni, és a gyermek érdekét a saját fájdalmuk fölé helyezni, olyan kooperatív megállapodásra juthatnak, amely a gyermek számára kiszámíthatóságot és érzelmi biztonságot biztosít (Gyurkó–Vincze, 2009).

A kapcsolattartás nemcsak jogi kötelezettség, hanem érzelmi szükséglet is. A gyermeknek igénye van arra, hogy kapcsolatban maradjon mindkét szülőjével – ha ezt a másik szülő akadályozza, az a gyermek érzelmi fejlődésében hosszú távú zavarokat okozhat (Mészáros, 2023). A gyakorlatban sajnos gyakran tapasztalható, hogy az egyik szülő elidegeníti a másikat, ezzel megszakítva a gyermekkel való kapcsolatot, ami súlyos érzelmi veszteségként jelenik meg a gyermek életében (Loerzer, 1995).

A gyermekelhelyezéssel összefüggő döntések során nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a gyermek életkora, fejlettségi szintje és érzelmi kötődése jelentősen befolyásolja, milyen módon képes alkalmazkodni az új helyzethez. A pszichológiai kutatások és gyakorlati tapasztalatok egyaránt azt mutatják, hogy a gyermek érdekét szolgáló megoldás mindig az, ha a szülők együttműködésre törekednek, és minimalizálják a konfliktusos helyzeteket (Bodonyi–Hegedűs, 2006).

2.2. Hogyan mondjam el gyereke(i)mnek, hogy válunk?

A házasság felbomlása minden érintett számára megterhelő, de különösen nagy kihívást jelent a gyermekek számára. A családi egység megrendülése számukra egy érzelmileg instabil időszakot jelöl, hiszen mély és szoros kötődésük van a szüleikhez, és a szülők közötti konfliktusokat, feszültségeket nagyon érzékenyen érzékelik (Loerzer, 2008).

Sokszor a szülők próbálják titkolni előttük a válás közeledtét, vagy úgy tesznek, mintha semmi sem változott volna, ám a gyermekek hamar felismerik a környezetben zajló változásokat, és ez bennük szorongást és bizonytalanságot okozhat. A szülők ilyenkor gyakran abban reménykednek, hogy a gyermek majd idősebb korban könnyebben fogja elfogadni a válást, de valójában minden gyermek egyéni módon reagál a helyzetre, és nem lehet előre megjósolni, hogy mikor lesz a legmegfelelőbb időpont a közlésre (Loerzer, 1995).

Fontos, hogy a válás ne váljon a gyermekek számára a család széthullásaként vagy tragédiaként, hanem olyan változásként jelenjen meg, amelyet szeretettel és megértéssel

lehet kezelni. Ezért elengedhetetlen, hogy a szülők nyíltan, őszintén és életkori sajátosságaikhoz igazodva beszéljenek a gyermekekkel a kialakult helyzetről. Meg kell magyarázni nekik, hogy a szülők közötti nézeteltérések és a különköltözés miért következik be, és mit jelent ez a mindennapi életükre nézve.

A beszélgetés előtt azonban a szülőknek ajánlott előzetesen egyeztetniük egymással, hogy közös álláspontot képviseljenek, és a lehető legnyugodtabb légkört teremtsék meg. Különösen fontos, hogy a gyermek előtt ne induljon el vádaskodás, vagy a másik fél hibáztatása, hiszen a gyermek szüleit egyformán szereti, és az ilyen konfliktusok komoly lelki sérülést okozhatnak (Loerzer, 1995). Továbbá fontos kerülni az olyan ígéreteket, amelyek hamis reményeket kelthetnek, mint például az „az apa visszajön majd” típusú mondatok, mert ezek elhúzódozó reménykedéshez és csalódáshoz vezetnek (Loerzer, 1995).

Amikor a válás részletei már tisztázódnak, a szülőknek be kell mutatniuk a gyermekek számára az új élethelyzet kereteit: hol fognak élni, ki viszi óvodába vagy iskolába, mikor látogatja meg őket a másik szülő. Ez az információ nagy biztonságot adhat számukra, mert kiszámíthatóvá teszi a változásokat, és csökkenti a szorongást (Deliága, 2018).

Az információkat mindig az adott gyermek életkorához és fejlettségi szintjéhez kell igazítani, kerülve a túl részletes magyarázatokat, melyeket a gyermek esetleg nem érthet meg. Több gyermek esetén ajánlott egyszerre, közösen beszélgetni velük, hogy együtt dolgozzák fel a változásokat (Loerzer, 1995).

Mivel minden gyermek másképp reagál a szülők válására, lehetséges, hogy sírással, dühvel vagy csendes elzárkózással fejezik ki érzéseiket. A szülők számára fontos, hogy türelmesen és megértően viszonyuljanak gyermekük érzelmeihez, és biztosítsák őket arról, hogy továbbra is szeretve vannak és számíthatnak rájuk. Az őszinte, nyílt kommunikáció és az érzelmi támogatás segít a gyermekeknek abban, hogy sikeresen átvészeljék ezt a nehéz élethelyzetet (Loerzer, 1995).

2.3. Különböző szakaszok

A válás nem pusztán jogi esemény, hanem mélyreható, összetett pszichológiai folyamat, amely mind a szülők, mind a gyermekek számára komoly érzelmi terhet jelent. Florence W. Kaslow amerikai család- és párterapeuta szerint a válásnak több szintje létezik: jogi, gazdasági, közösségi, egyházi, pszichológiai és érzelmi. Ezek közül az érzelmi válás a legmélyebb és legmeghatározóbb, mivel ez az a szint, amely a többi aspektusra is kihatással van – különösen a gyermekekre.

Az érzelmi válás lényege, hogy a felek belül is lezárják a kapcsolatot, elengedik azokat az érzelmi kötődéseket, reményeket és fantáziákat, amelyek a házasság fennállásához

kapcsolódtak. Ez a folyamat hasonlít a gyászhoz: a válás ugyanis veszteségélmény, amit a család minden tagja – gyermek és felnőtt – másképp, de mégis hasonló érzelmi szinteken dolgoz fel (Bán, 2018).

A válási folyamat során a gyermekek általában egy négy fázisból álló érzelmi ívet járnak be, amelyet a pszichológiai kutatások szerint a gyászmunka sajátosságai határoznak meg. Ezek: a sokk és tagadás, az alkudozás, a düh/agresszió, majd a szomorúság és elengedés. E fázisok nem minden gyermeknél jelennek meg azonos sorrendben vagy intenzitással, de szinte mindig megfigyelhető valamilyen formában a válás következményeként (Lovas-Herczog, 2002).

Sokk és tagadás

A válás bejelentése gyakran megrázó, érthetetlen pillanat a gyermek számára. Különösen fiatalabb korban a gyermek még nem képes felfogni a döntés véglegességét, így pszichésen védekezik: tagadja a hallottakat, vagy azt reméli, hogy ez csak ideiglenes helyzet. Tipikus reakció, hogy a gyermek úgy tesz, mintha nem történt volna semmi, vagy szinte „játszik” a valósággal: „Apa biztos csak elutazott dolgozni, anyával meg majd kibékülnek.” Ez a hárítás természetes reakció, amely azt a célt szolgálja, hogy a gyermek elviselje a hirtelen jött érzelmi túlterhelést (Lovas-Herczog, 2002).

Alkudozás

Miután a gyermek elkezdi felfogni, hogy a változás valós, megjelenik benne a remény: talán még visszafordítható a folyamat. Ilyenkor gyakran magát hibáztatja – különösen, ha a szülők vitái róla is szóltak. Elképzelhető, hogy „üzletet” köt magában: „Ha jó leszek, anya és apa újra együtt lesznek.” Ez a belső alkudozás komoly büntudatot okozhat, különösen, ha a gyermek úgy érzi, hogy a válás valahogy az ő hibája. A szülőknek kulcsfontosságú ilyenkor világossá tenniük, hogy a döntés kizárólag a felnőttek felelőssége, és nem a gyermek viselkedésén múlik (Lovas-Herczog, 2002).

Düh és agresszió

Ahogy a realitás egyre nyilvánvalóbbá válik, és a gyermek ráébred arra, hogy a régi családi struktúra nem áll vissza, gyakran harag tör elő belőle. Ez az indulat irányulhat a szülők egyikére vagy mindkettőre, de akár önmagára is. Gyakori, hogy a gyermek dacosabbá, ingerlékenyebbé válik, vagy agresszív viselkedésformákat mutat. Az iskolában visszahúzódóbbá, figyelmetlenné válik, vagy épp ellenkezőleg: hangoskodik, rendetlenkedik. Ezek az érzelmi kilengések nem csupán „rossz viselkedést” jelentenek, hanem a feldolgozatlan fájdalom és a tehetetlenség jelei (Lovas-Herczog, 2002).

A düh szakasza különösen nehéz, mert a gyermekek – de sokszor a szülők is – itt akadhatnak el leginkább. Ez az elakadás gátolja az elengedés és újrakezdés lehetőségét. Ráadásul, ha a szülők maguk sem dolgozták fel a saját sérelmeiket, és a másik felet hibáztatják, gyakran tudattalanul is a gyermekre helyezik át haragjukat – ez pedig komoly lojalitáskonfliktust okozhat.

Szomorúság és elengedés

A harag idővel alábbhagy, és megjelenik a veszteségélmény valódi súlya. Ez a szakasz a belső visszahúzódról, a szomorúságról szól – ahogyan a gyermek megéli, hogy egy korszak lezárult. Megszűnt az a biztonságos, ismert rendszer, amelyhez addig kapcsolódott: a közös vacsorák, az ünnepek, a napi rutin. Az elengedés lassan történik: sokszor évekbe telik, mire egy gyermek képes új struktúrában újraértelmezni önmagát és a családi szerepeit. Ebben a szakaszban különösen fontos a támogató környezet, a kiszámíthatóság és az érzelmi biztonság fenntartása.

A gyermek feldolgozási folyamata szorosan összefügg a szülők érzelmi állapotával. Ha a szülők elakadnak a saját válási gyászukban – különösen a harag fázisában –, az akadályozza az új szülői szerepek kialakítását. Amíg nem történik meg a valódi elengedés, addig a gyermek gyakran „két tűz közé” kerül. A szülők egymás ellen fordítják őt, érzelmi szövetségest keresnek benne, amivel lojalitáskonfliktust és súlyos büntudatot keltenek benne. Ezek a feszültségek nem maradnak láthatatlanok: gyakran jelennek meg viselkedési problémák, pszichoszomatikus tünetek vagy tanulási nehézségek formájában.

Egy ilyen állapotban a gyermekpszichológusi segítség önmagában nem elegendő, ha a szülők nem dolgoznak saját érzelmi folyamataikon is. A valódi változáshoz elengedhetetlen a szülők érzelmi munkája – az érzések felismerése, megengedése és átdolgozása. Csak ezután nyílik lehetőség arra, hogy a gyermek is biztonságban érezze magát az új családi rendszerben (Lovas-Herczog, 2002).

A válás utáni lelki regenerálódás nem megy végbe magától – tudatos belső munka szükséges hozzá. Fontos, hogy a szülők ne csak a gyermek támogatására koncentráljanak, hanem saját érzelmi egészségükkel is foglalkozzanak. A gyászmunka során sokat segíthet a szomorúság és harag megélése, a múlt pozitív emlékeinek tudatosítása, valamint az önreflexió. A kapcsolat értékeinek elismerése – még ha az véget is ért – segíthet a méltó elengedésben és abban, hogy a gyermek is egy kiegyensúlyozottabb szülői mintát lásson (Bán, 2018).

2.4. Pszichológiai és viselkedési jellemzők

A válás folyamata minden érintett számára kihívást jelent, különösen a gyermekek számára, akik érzelmi és pszichológiai szempontból különösen sebezhetőek. Ezért elsődleges feladat, hogy a szülők mindent megtegyenek annak érdekében, hogy a válás ne okozzon a gyermek személyiségfejlődését gátló traumákat vagy hosszabb távú érzelmi nehézségeket. Teljes mértékben ugyan nem lehet kizárni a lelki sérülések kialakulását, de törekedni kell arra, hogy ezek minél kevésbé legyenek jelentősek (Feuer, 2008). A válás körülményeinek hatása hosszú időn át érezhető, hiszen a jogi és érzelmi folyamatok miatt a gyermekek legalább fél évig alkalmazkodnak az új helyzethez (Gyurkó-Vincze, 2009).

A gyermekek számára a legkedvezőbb nevelési környezetet akkor biztosítja a család, ha mindkét szülő aktív részese életüknek, és a szülők közötti kapcsolat – bár megváltozott formában – rendezett és stabil marad. Ez az érzelmi biztonság megőrzésének alapja, amely a gyermek kiegyensúlyozott fejlődéséhez elengedhetetlen. A családi felbomlás során elengedhetetlen, hogy a gyermekeket egyértelműen tájékoztassák arról, hogy a szülők válása nem az ő hibájuk, és hogy a szülők közötti szeretet hiánya nem rájuk vonatkozik, hanem kizárólag a szülők kapcsolatának változását jelzi (Vajda, 2002). Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy a gyermekek életében a válás ellenére is mindkét szülő szerepe megmarad (Dolto és Poirée, 2021).

A 1980-as években végzett kutatások azt mutatták, hogy a válásra adott reakciókat nagyban befolyásolja a gyermek életkora. Bár az óvodáskor előtti reakciók nem mindig értékelhetők teljes mértékben, azt megállapíthatjuk, hogy ha a kapcsolat már a terhesség alatt megszakad, az hosszú távon káros hatással lehet a gyermek későbbi szocializációjára. Az anya érzelmi állapota – például levertsége vagy szorongása – gátolhatja az érzelmi kötődés kialakulását. A gyermek születése után a válás ellentétes hatásokat is kiválthat, például a túlzott aggodalmaskodás és védekezés jellemezheti az anya viselkedését. A gyermek a biztonságos háttér elvesztésére hullámszerű érzelmi reakciókkal reagál, ami további megterhelést jelent számára (Bognár-Telkes, 1986).

Az óvodáskor előtti gyermekek válással kapcsolatos reakcióiról nem állnak rendelkezésre részletes kutatási adatok, mivel ez az életkor speciális figyelmet és részletes elemzést igényel. Ennek az életkori szakasznak a megértése valószínűleg egy komplex anya-gyermek kettős krízismodell megfogalmazásához vezetne, amely figyelembe veszi mindkét fél érzelmi szükségleteit és reakcióit.

Az óvodáskorú gyermekek (3-5 évesek) leggyakoribb válasza a válásra a szeparációs félelem, amely különösen éles és intenzív akkor, amikor az egyik szülő eltávozik a családból.

Ebben a korban a gyermek világában minden, ami eddig biztonságot jelentett, váratlanul és hirtelen megszűnhet, amit az ő érzelmi világában drámai módon él meg.

A gyermekek számára ez az időszak rendkívül zűrzavaros, hiszen az ő szemszögükből a családi struktúra és a szülők közötti viszony alapvetően változik meg. Az ő érzelmi biztonságuk szorosan kötődik a szülői jelenléthez, és bár természetes, hogy ebben az életkorban az elválások, például az óvodába járás, vagy a szülő munkába indulása szorongást válthatnak ki, a válás során az elválás különös jelentőséggel bír. Az elválás szorongást generál, amit a gyermek gyakran látszólag értelmetlen agresszióval próbál levezetni, például sírással, dühöngéssel. Ez a viselkedés annak a megnyilvánulása, hogy a gyermek számára az elválás nem csupán egy időszakos esemény, hanem egy jelentős érzelmi és pszichológiai zűrzavart vált ki.

A lefektetés ideje az óvodáskorú gyermek számára szintén egy újabb elkülönülési élményt jelent, amelyet félelemmel élhet meg. A gyermek az éjszaka közepén felébredhet, és követelheti, hogy a szülő vegye fel őt az ágyába, ami egyértelműen a szülői jelenlét iránti vágyat, valamint a biztonság iránti szükségletet tükrözi. A válás során tehát a gyermek érezheti, hogy minden, ami eddig meghatározta a biztonságát és érzelmi stabilitását, most ingadozik, és ez különösen érzékenyen érintheti őt.

Ezen túlmenően gyakran előfordul, hogy a gyermek visszaeshet korábbi fejlődési szakaszaiba, mint például a bepisülés vagy az egyéb, korábbi életkori fázisokban jellemző viselkedési minták előtérbe kerülése. Ezt a jelenséget regressziónak nevezzük, amely természetes válaszreakció lehet egy olyan érzelmi zűrzavarra, amelyet a válás és a szülők közötti konfliktusok váltanak ki. Az ilyen regresszív viselkedések általában átmenetiek, és ha a gyermek elegendő érzelmi támogatást kap a szülőktől, akkor ez a viselkedésbeli visszaesés viszonylag rövid időn belül megszűnik (Bognár-Telkes, 1988).

Az óvodáskorú gyermekek számára a válás hatása tehát több szinten is megjelenhet. Az érzelmi zűrzavartól kezdve a biztonságuk elvesztésén át egészen a regresszióig terjedhet. Fontos, hogy ebben a szakaszban a gyermekeket folyamatos érzelmi támogatással lássuk el, és megfelelő figyelmet fordítsunk a biztonságérzetük helyreállítására. Az óvodáskorú gyermekek nem értik teljes mértékben, hogy a szülők miért viselkednek ellenségesen egymással, és miért tűnt el az egyik szülő a családból. Az eltűnt szülőt a gyermek gyakran halálként fogja fel, és a halál fantáziájától való félelem különösen megnehezíti számára a válás tényének megértését. Az ilyen típusú gondolatok az érzelmi világban tabuként jelenhetnek meg, hiszen a felnőttek számára a halál kérdése nem könnyen feldolgozható, és tabuként kezelhetik azt. Vannak olyan gyermekek, akik saját magukat hibáztatják, magukat

okolják a szüleik válása miatt. Ennek az lehet az oka, hogy amikor közlik a kisgyermekkel aényt, hogy elválnak a szülők, a gyermekben az merül fel, hogy anya és apa biztos ő miatta szoktak veszekedni, ő az oka a problémáknak. Sokszor kisebbségi érzés uralkodik bennük, amivel nem tudnak mit kezdeni (Cziegler, 2010).

A gyermek egész viselkedésében tükröződhet a biztonság elvesztése, amely különböző módon, például szorongás, agresszió, vagy éppen a szülői kapcsolat újraépítésére tett próbálkozások formájában jelentkezhet. A válás feldolgozása ebben az időszakban tehát különösen fontos, hogy a gyermek minél hamarabb visszanyerhesse a biztonságérzetét és a stabilitást (Bognár-Telkes, 1988).

A *kisiskoláskor (6-8 évesek)* a fejlődési szakaszban a gyermekek érzelmi és kognitív képességei már nagyobb mértékben segíthetik a válás feldolgozását. Az iskoláskor kezdetével a gyermekek gondolkodásában és érzelmi reakcióiban jelentős változások történnek. A válás hatása az iskoláskorú gyermekeknél már másként jelentkezhet, mivel a gyermekek képesek a valóságot más szempontból nézni, és az ő reakcióik nemcsak a közvetlen családi környezetből, hanem az iskolai élettel, a társas kapcsolatokkal és a tanulmányi teljesítménnyel is összefonódhatnak.

Ebben a korban a gyermekek gyakrabban tapasztalhatnak szomorúságot, elhagyatottságot, vagy akár félelmet is a szülők válásának következtében, és az iskolai környezetben való beilleszkedésük is megnehezülhet. Az értelmi fejlődésük révén azonban már képesek arra, hogy a válás okozta érzelmi válságot komplexebb módon értelmezzék, és gyakran keresnek magyarázatot arra, hogy miért zajlanak ezek az események. Ezzel párhuzamosan azonban kialakulhatnak lojalitás-konfliktusok is, hiszen a gyermek gyakran próbálja megóvni a szülőket egymástól, vagy éppenséggel úgy érzi, hogy kötelessége egy szülőtől elidegenedni.

Az iskoláskorú gyermekeknél a válás hatásai tehát mélyebb érzelmi és pszichológiai megéléseket hozhatnak, amelyek összefonódhatnak a fejlődésük egyéb aspektusaival is. A válás feldolgozása ekkor már más kihívások elé állítja a gyermekeket, akiknek szükségük van a szülők aktív támogatására, hogy át tudják vészelni ezt az érzelmileg megterhelő időszakot.

A *nagyobb iskolás gyermekek (9-12 évesek)* válással kapcsolatos reakcióit Wallerstein és Kelly kutatásai alapján jól elkülöníthetjük az előző életkori szakaszoktól. Míg a kisebb gyermekek haragja és szomorúsága inkább szétszórt, és nem kapcsolódik konkrét tárgyhöz, addig a nagyobb iskolás gyermekeknél az érzelmi reakciók erőteljesebbek, célra irányulóak és tudatosak. Ebben a korban a gyermekek már képesek arra, hogy az őket ért családi

feszültséget és traumát konstruktív módon dolgozzák fel, például célirányos tevékenységek, hasznos játékok vagy más kreatív formák segítségével. A válás okozta érzelmi terhet tehát már másképp kezelhetik, mint a fiatalabbak, akiknek még nem alakultak ki olyan mértékben a problémamegoldó készségeik.

A 9-12 évesek legjellemzőbb reakciója a válásra az erőteljes düh, amely nem csupán érzelmi kitörés, hanem már egy tudatos, célra irányuló érzés, amelyben gyakran morális töltés is megjelenik. E korosztály számára a válás egyre inkább érthetővé válik, és gyakran igénylik, hogy a szülők világosan tájékoztassák őket a válás körülményeiről. Emellett, mivel már képesek a helyzet realisztikus megértésére, az ő válásra adott reakcióik is sokkal érettebbek és átgondoltabbak lehetnek, mint a kisebb gyermekeké. A válás okai és körülményei iránti kíváncsiságuk és a reális magyarázatok iránti igényük jól tükrözi azt, hogy ebben a korban a gyermekek már képesek távolabbról szemlélni a családi konfliktusokat.

Azonban ennek a kornak az egyik legnagyobb veszélye, hogy a gyermekek könnyen belesodródhatnak a szülők közötti harcokba, és részt vehetnek valamelyik szülő oldalán a másik szülő elleni küzdelemben. A válás utáni alkalmazkodás sokkal nehezebb lehet azok számára, akik ebbe a szövetségbe kerülnek, mivel a szülők közötti konfliktusok és a családi struktúra felbomlása gyakran destabilizálja a gyermek számára addig biztosnak tűnő értékrendet és családi szabályokat. A gyermek ekkor olyan érzést élhet meg, mintha „nincsenek szabályok”, és a családon belüli, korábban belsővé vált szabályozó mechanizmusok is fellazulnak, ami viselkedési problémákhoz vezethet (Bognár-Telkes, 1988).

A serdülőkor (13-18 év) során a szülők válása jelentős veszélyeztető tényezőt jelent, hasonlóan a fejlődés korábbi szakaszaihoz. A serdülőkor nem egyenes vonalú fejlődés, hanem folyamatos oda-vissza mozgás, amelyben a fiatalnak újra és újra vissza kell térnie a korábbi, biztonságot adó gyermekszerepekhez ahhoz, hogy a felnőtt szerepeket fokozatosan kipróbálhassa. Ezen a fejlődési úton a családnak kulcsszerepe van, mivel támogatnia kell a serdülőt a kísérletezések, a "gyakorló ugrások" során, amelyek sokszor kockázatosak. Ha a serdülő nem érzi magát biztonságban a családja által, akkor vagy nem lép előre a felnőtté válásban, és késlekedik a szülőktől való érzelmi leválásban, vagy éppen éles szakítást hajt végre gyermekszerepével, és szimbolikusan vagy ténylegesen elhagyja a családot.

A válás következményeként a családi szerkezet felbomlása megzavarja a serdülő viselkedését, és megszűnik az a korábban biztosított kontroll, amely az ő viselkedését

szabályozta. Az érettségi folyamat zűrzavara mellett a válás következményeként a serdülőben könnyen parttalanná válhatnak az intenzív szexuális és agresszív késztetések is.

A serdülő fantáziavilágának középpontjában ekkor gyakran a partnerkeresés és párválasztás áll, így a válás által kiváltott szorongások ezen a területen koncentrálódnak. A fiatal saját házasságának kimenetele miatt kezdhet aggódni, és előfordulhat, hogy határozottan kijelenti, soha nem kíván házasságot kötni, vagy éppen arra gondol, hogy házasságában gyermeket sem akar. Ha a serdülő valamelyik szülővel azonosul, akkor a szülők válása alááshatja a saját vonzerejébe vetett hitét, és zavart okozhat a partnerkapcsolataiban során.

A családról való érzelmi leválás időszaka gyakran egybeesik a gyermekkor családi struktúrájának tényleges felbomlásával. A serdülő számára a szülők válása azt a valóságos ténytet hozza el, hogy a gyermekkor már végérvényesen elmúlt. Ekkor a fiatal "erőltetett gyászmunkára" kényszerül, amely különösen fontos lépés a fejlődési folyamatában. Ha sikeresen megbirkózik ezzel, az érzelmi és intellektuális érés gyorsabbá és teljesebbé válhat, mint az átlagos serdülők esetében.

A büntudat minden életkorban gyakori reakció, de formája és intenzitása változik az életkor előrehaladtával. A serdülő úgy érezheti, hogy a szülei válása az ő "rosszaságára", lustaságára vagy szófogadatatlanságára vezethető vissza, és hogy saját magát hibáztatja a családi helyzetért. Az ilyen típusú büntudat erősebb lehet, ha a gyermek a család központjában állt, és életkori vagy személyiségbeli sajátosságai miatt nehezen képes más nézőpontot is figyelembe venni. Az ilyen büntudat a viselkedési problémák vagy pszichopatológiai tünetek mögött gyakran megtalálható, így azok kezelésére elengedhetetlen a szülők és más szakemberek támogatása.

A válás rövid távú hatásai között az érzelmi reakciók időlegesek, és a gyermek normális válasza egy megterhelő helyzetre. A válást követő egy évben a gyermekek fokozatosan alkalmazkodnak az új helyzethez, és ekkor már nem különíthetők el a hasonló szociális és gazdasági helyzetben élő gyermekektől. A válás után a legfontosabb tényezők, amelyek meghatározzák a gyermekek reakcióit, két csoportba sorolhatók: az alkati, karakterológiai jellemzők és a környezeti tényezők, amelyek befolyásolják a válás hatását. A válás tehát nem csupán az események ténye, hanem a személyiség és a környezet kölcsönhatása is fontos szerepet játszik a gyermek reakcióiban (Bognár-Telkes, 1986).

A válás következményeit vizsgálva fontos figyelembe venni, hogy az elvált szülők gyermekei, bár felnőtté válva vágynak egy stabil, megbízható kapcsolatra, gyakran nehezebben bíznak a kapcsolatok tartósságában. Statisztikai adatok szerint ugyanis a válások

gyakrabban fordulnak elő azoknál a felnőtteknél, akik egyszülős családban nőttek fel, mint azoknál, akik nem tapasztalták meg szüleik házasságának felbomlását (Loerzes, 2008). De ez nem mindig van így. Egyes gyermekek a válást követően felszabadultságot tapasztalnak; a statisztikák szerint tízből egy gyermek érez így. Leggyakrabban azok a gyermekek, akik korábban bántalmazásnak voltak kitéve, tartoznak ebbe a csoportba, mivel ők félnek egy szülő erőszakos viselkedésétől. Emellett sok gyermek hiszi azt is, hogy a válás nem végleges, és van lehetőség a szülők kibékülésére – a kutatások szerint az érintett gyermekek 84%-a osztja ezt a nézetet (Vajda & Kósa, 2005). A szakirodalom alapján a válás nem okoz tartós károsodást azoknak a gyermekeknek, akik olyan érzelmi biztonságot kapnak a szüleiktől, amely megnyugtatja őket és érzelmileg támogatja (Cziegler, 2010).

A válás negatív hatásai enyhíthetők, ha a szülők erőfeszítéseiket nem a háborús állapot fenntartására, hanem olyan környezet kialakítására fordítják, amely biztonságot ad a gyermek számára. A gyermek alkalmazkodását könnyíti, ha minél több időt tölthet azzal a szülővel is, akivel nem él együtt, és ha igyekeznek biztosítani, hogy a gyermek életében a lehető legkevesebb változás történjen. Ha a válás után a szülők hosszú távon is képtelenek megemésztetni a történeteket, és továbbra is fennmarad köztük a düh és ellenségeskedés, azzal nemcsak a gyermek jelenlegi, hanem felnőtt életét is megnehezíthetik, mivel családi események (mint például ballagás, diplomaosztó, esküvő) folyamatos stresszforrássá válhatnak. A gyermekek ilyenkor vagy nem hívják meg valamelyik szülőt, vagy egyes eseményeket többszörösen rendeznek, de a helyzet mindenképpen feszültté válik, és az élet fontos pillanatai, mint például születésnapok, újabb veszteségélményeket hozhatnak magukkal (Ranschburg, 1994).

Ha azonban a szülők, előzetes konfliktusaik ellenére, képesek békésen elválni, a gyermek ebből olyan tanulságokat szerezhet, amelyek később a saját felnőtt életében is hasznosak lehetnek. Megtanulhatja, hogy egy új élethelyzet nem feltétlenül hoz negatív változást, hogy a házastársaknak folyamatosan figyelmet kell fordítaniuk kapcsolatuk ápolására, és hogy mindig számíthat valakire, aki segít neki a nehézségeken való átlendülésben. Ezen kívül azt is elsajátíthatja, hogy a konfliktusok ellenére nem szükséges haragot tartani valakivel, és hogy egy rossz döntés után is lehetőség van újrakezdeni.

A család egységének felbontása tehát nem minden esetben kerülendő, hiszen a "gyermek érdekében" fenntartott, de a család valamennyi tagja számára tarthatatlannak ítélt együttélés gyakran több kárt okozhat a gyermek személyiségfejlődésében, mint egy jól kezelhető válás. Ugyanakkor a gyermekükért felelősséget érző szülőknek mindenképpen igyekezniük kell,

hogy megelőzzék azt a helyzetet, amikor a házasságuk vagy élettársi kapcsolatuk már mindenki számára elviselhetetlenné válik (Ranschburg, 1994).

2.5. Anya- gyermek kapcsolat válást követően

A válás folyamata, valamint az azt követő időszak komoly változásokat idézhet elő a gyermek és szülei közötti viszonyban. Bár a gyermek mindkét szülőjét általában mélyen szereti, az új családi helyzet hatással lehet a kapcsolatok érzelmi intenzitására és dinamikájára. Előfordulhat, hogy a gyermek egyik szülőjéhez közelebb kerül, míg a másikkal való kötődése csökken, de az is lehetséges, hogy a kapcsolatok mindkét irányban meggyengülnek – vagy éppen ellenkezőleg: megerősödnek.

A válás az anya-gyermek kapcsolat alakulására is jelentős befolyást gyakorolhat. Tapasztalatok szerint a gyermekek többsége ebben a helyzetben inkább az édesanyához kötődik szorosabban. Ennek hátterében állhat az a tény, hogy már a korai életszakaszban – különösen csecsemőkorban – az anya szerepe kiemelkedő, hiszen ő biztosítja az elsődleges gondoskodást. Az anya gyakran végigkíséri gyermeke fejlődési szakaszait, így közöttük erőteljes, bizalmon alapuló kapcsolat alakulhat ki.

Ez a szoros kapcsolat azonban nem minden esetben marad változatlan. A gyermek(ek) elhelyezése során a bíróság általában az anyánál helyezi el a gyermeket, ami azt jelenti, hogy a válás után az anya válik az elsődleges gondviselővé. Ugyanakkor a gyermek számára komoly érzelmi megpróbáltatást jelenthet, amikor az édesapa elköltözik a közös otthonból. Ez az elválás akár haragot is kiválthat a gyermekből, amelyet – az élethelyzet meg nem értése miatt – az édesanyára vetíthet ki (Bodonyi, 2006).

Ebben az érzékeny időszakban különösen fontos, hogy a gyermek számára érthető módon és őszintén kommunikáljuk a kialakult helyzetet. Segíteni kell neki megérteni, hogy a válás nem valamelyik szülő hibájából történt, hanem azért, mert a szülők között tartós nézeteltérés állt fenn, amely már nem volt feloldható. Az apa részéről is lényeges, hogy támogassa gyermekét abban, hogy ne keressen bűnbakot, és ne hibáztassa egyik szülőt sem.

Előfordulhat, hogy az anya és gyermeke közötti kapcsolat a megváltozott élethelyzet hatására még mélyebbé válik. Egyedülálló szülőként az anya és gyermekei egy új családi struktúrában folytatják életüket, amelyben kölcsönös függés és erős érzelmi támogatás jellemzi a mindennapokat. Ebben az új helyzetben fokozottan egymásra vannak utalva, és idővel kialakulhat egy sajátos egyensúlyi állapot, amely megerősíti az anya-gyermek kapcsolatot. A közösen átélt nehézségek és a közös alkalmazkodás az új családmmodellhez hosszú távon is mélyebb érzelmi kötődést eredményezhet (Cziegler, 2010).

2.6. Apák, akik egyedül viselik a szülői felelősséget

A modern társadalmi változások hatására az apák szerepe is jelentős átalakuláson ment keresztül. Míg korábban szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy férfi egyedül vállalja gyermeke(i) nevelését, napjainkban ez már elfogadottá vált, noha továbbra is ritkább jelenség. A gyermekelhelyezési perekben túlnyomórészt az édesanyák kapják meg a felügyeleti jogot, de előfordulnak olyan helyzetek is, amikor az édesapa válik a gyermek(ek) elsődleges gondozójává (Cziegler, 2010).

Több különböző élethelyzet is eredményezheti azt, hogy az apa egyedül neveli a gyermeket. Az egyik legnehezebb ilyen eset, amikor az édesanya elhalálozik. Ez nemcsak érzelmileg megterhelő, de hosszú távon is komoly kihívásokat jelent a család számára. Előfordulhat az is, hogy az anya külföldi munkavállalás miatt huzamosabb ideig távol van, így az apa válik a gyermek(ek) elsődleges nevelőjévé.

Egy másik lehetséges út a közös megegyezés, amikor a váló felek átgondolják anyagi és életviteli helyzetüket, és közösen döntenek úgy, hogy a gyermek(ek) érdekeit leginkább az szolgálja, ha az édesapa gondozza őket. Bár ritka, de jogi lehetőség arra is van, hogy az édesanya lemond a felügyeleti jogáról, így az apa veszi át a nevelés feladatait (Gyurkó-Vincze, 2009).

Olyan esetek is előfordulnak, amikor az édesanyától megvonják a felügyeleti jogot. Ennek hátterében komoly jogi vagy erkölcsi problémák állhatnak, például súlyos bűncselekmény, erőszak, vagy a gyermek veszélyeztetése. Egy konkrét eset kapcsán említhető, hogy az anya jogerősen büntetőeljárás alá került, miután kiderült, hogy súlyos bűncselekményt követett el. A nagyszülők egészségi állapota és körülményei miatt nem tudták vállalni az unoka nevelését, így a gyermek az édesapához került, aki ezután egyedül látta el a szülői feladatokat.

Az egyedülálló édesapák életében a családi háttér, különösen a nagyszülők szerepe kulcsfontosságú lehet. A legtöbb esetben ők jelentős támogatást nyújtanak, azonban ez időnként nehézségeket is szülhet. A generációk közötti különbségek és a nevelési elvek eltérései konfliktusokat okozhatnak, különösen akkor, ha a nagyszülők túlzottan befolynak a gyermek(ek) nevelésébe. Ebben a helyzetben elengedhetetlen a nyílt kommunikáció és a nevelési felelősségek határainak tisztázása.

Érdekes társadalmi megfigyelés, hogy a gyermeküket egyedül nevelő apák gyakran hamarabb lépnek új párkapcsolatba, mint az egyedülálló édesanyák. Ez részben abból is fakadhat, hogy a férfiak hajlamosabbak társat keresni nemcsak saját érzelmi szükségleteik, hanem gyermekeik érdekében is – egyfajta anyai szerep betöltésére. Emellett gyakori

tapasztalat, hogy a férfiak számára a háztartási teendők nagyobb kihívást jelentenek, ami szintén erősítheti a párkeresés iránti motivációt (Cziegler, 2010).

2.7. A szülők különélését és válását átélő gyermekeket támogató pedagógusok

A szülők válása olyan krízishelyzetet teremt a gyermek életében, amely érzelmileg, szociálisan és kognitívan is próbára teszi őt. Ilyenkor az iskola – és különösen a pedagógus – kiemelt szerepet játszhat a gyermek érzelmi biztonságának fenntartásában és a helyzet feldolgozásában. A pedagógus nemcsak oktatóként, hanem támogató személyként is jelen van, aki segítheti a gyermeket abban, hogy megküzdjön a családi változásokkal.

Mindemellett a tanár részéről külön figyelmet igényel a szülők stresszhelyzetének megértése is, mivel ez közvetlenül hatással lehet a gyermek iskolai viselkedésére és teljesítményére. A pedagógus támogathatja a gyermeket azáltal is, hogy fenntartja a napi rutinokat, konzekvensen kezeli a szabályokat, és rugalmasan áll a tanulmányi elvárásokhoz, ha az indokolt (Mahony, 2018).

Az egyik legfontosabb pedagógusi feladat, hogy megértse, hogyan reagál a gyermek a válásra. Ez az odafigyelés nemcsak a tanórai viselkedésen keresztül történhet, hanem beszélgetések és közvetett megfigyelések útján is. Fontos, hogy a pedagógus nyitott és elfogadó legyen, és biztosítsa azt a biztonságos teret, ahol a gyermek kérdezhet, kifejezheti az érzéseit, és számíthat megnyugtatóra. A négy szemközti, diszkrét beszélgetések különösen hatékonyak lehetnek, ha a gyermek szorong vagy bizonytalan a jövőt illetően (Atkins, 2021).

A kommunikációban is érzékeny hozzáállásra van szükség. Fontos, hogy a pedagógus kerülje az olyan kifejezéseket, amelyek feltételeznek egy adott családmoddelt (például „mondd meg anyukádnak”), és helyette használjon inkluzívabb megfogalmazásokat, mint például „mondd meg annak, aki a tízóraidat csomagolja”. Ezek az apró nyelvi finomítások is hozzájárulhatnak a gyermek komfortérzetéhez (Mahony, 2018).

A szociális kapcsolatok ápolása is kiemelten fontos. A tanároknak érdemes figyelni arra, hogy a gyermek olyan baráti közösségekbe kerüljön, amelyek támogató légkört biztosítanak számára – akár a tanórán, akár a szünetekben. A tanulói közösséghez való tartozás erősítheti az érzelmi biztonságot és segítheti a gyermek alkalmazkodását (Atkins, 2021).

A kommunikációban is érzékeny hozzáállásra van szükség. Fontos, hogy a pedagógus kerülje az olyan kifejezéseket, amelyek feltételeznek egy adott családmoddelt (például „mondd meg anyukádnak”), és helyette használjon inkluzívabb megfogalmazásokat, mint például „mondd meg annak, aki a tízóraidat csomagolja”. Ezek az apró nyelvi finomítások is hozzájárulhatnak a gyermek komfortérzetéhez (Mahony, 2018).

A pedagógus ezen felül közvetítő szerepet is betölthet, hiszen kapcsolatot tart a szülőkkel, tájékoztatja őket a gyermek iskolai teljesítményéről és érzelmi állapotáról, illetve szükség esetén továbbírányíthatja a gyermeket iskolapszichológushoz vagy szociális munkáshoz. Emellett akár gyakorlati segítséget is nyújthat – például közvetíthet iskolai támogatási lehetőségeket vagy tanulópárokat szervezhet (Atkins, 2021).

III. A GYERMEKEK VÁLÁSHOZ VALÓ ALKALMAZKODÁSÁNAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

3.1. A kutatás célja és hipotézisei

A kutatás központi célkitűzése annak feltárása volt, hogy a válás körülményei – úgymint a konfliktusszint, a szülők közötti kommunikáció minősége, a gyermek életkora, valamint a válást követően elérhető pszichoszociális támogatás – milyen hatást gyakorolnak a gyermekek érzelmi és viselkedésbeli alkalmazkodására.

A vizsgálat alapját a szülők szubjektív megítélése képezte, különös tekintettel arra, hogyan érzékelték gyermekük reakcióit a válás közvetlen és hosszú távú következményeiként.

A következő hipotézisek kerültek megfogalmazásra:

H1: Azoknál a gyermekeknél, akiknek szülei közös megegyezéssel, alacsony konfliktusszint mellett váltak el, kevesebb negatív érzelmi és viselkedési tünet (pl. szorongás, visszahúzódás, agresszió) figyelhető meg, mint azoknál, ahol a válást intenzív konfliktusok vagy bántalmazás előzte meg.

H2: A gyermekek érzelmi egyensúlya és viselkedési stabilitása magasabb azokban az esetekben, amikor a szülők közötti kommunikáció kiegyensúlyozott, rendszeres kapcsolattartás biztosított a különélő szülővel, és a gondozó szülő érzelmileg támogató módon van jelen a gyermek életében.

H3: A gyermek életkora meghatározó tényező a válásra adott reakciókban: a kisebb gyermekeknél gyakoribb a regresszió, fokozott figyelemigény és szeparációs szorongás, míg az idősebb korosztálynál nagyobb arányban jelenik meg visszahúzódás, bizalmatlanság, valamint az iskolai teljesítmény romlása.

H4: Azok a gyermekek, akik a válás feldolgozásához pedagógusi, iskolapszichológusi vagy más intézményi támogatást kaptak, alacsonyabb szintű érzelmi zavarokat és kedvezőbb alkalmazkodási mintázatokat mutatnak, mint azok, akik semmilyen külső segítségben nem részesültek.

3.2. A kutatás módszere

A kutatás kvantitatív jellegű, leíró és feltáró célzatú vizsgálat volt, amely strukturált kérdőív segítségével valósult meg. A kérdőív online formában, Google Űrlapon keresztül volt elérhető, és kitöltése anonim módon történt. A kutatási eszköz zárt kérdésekből, valamint Likert-skálás állításokból állt, melyek a következő tématerületeket ölelték fel:

- a válás körülményei (konfliktus szintje, döntés módja),
- a gyermek életkora a válás idején,

- a válás gyermekre gyakorolt érzelmi és viselkedésbeli hatásai,
- a szülők közötti kapcsolat minősége a válás után,
- külső támogatási lehetőségek (pl. pedagógus, pszichológus).

A kérdőív összeállítása során különös figyelmet fordítottam arra, hogy a szakirodalomban szereplő pszichológiai és fejlődéslélektani jelenségek (pl. regresszió, szeparációs szorongás, figyelemzavar, agresszió) operacionalizálható formában jelenjenek meg.

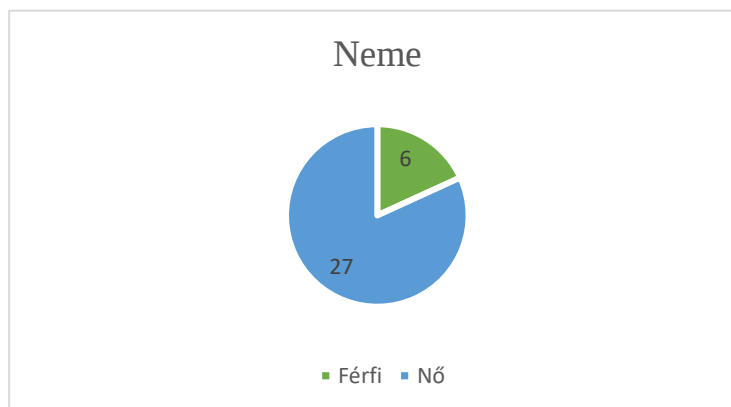
Az adatgyűjtés 2025 tavaszán zajlott, és összesen 33 fő – elvált szülő – töltötte ki a kérdőívet. A résztvevők mindegyike rendelkezett legalább egy olyan gyermekkel, aki a válás idején még kiskorú volt.

A kitöltők toborzása online csatornákon keresztül történt. A válaszadók gyermekei eltérő életkorban voltak a válás idején, így lehetőség nyílt az életkori különbségek vizsgálatára is. Az adatok feldolgozása során elsősorban leíró statisztikákat, gyakorisági eloszlásokat, valamint összefüggés-vizsgálatokat alkalmaztam.

3.4. A vizsgálat menete

Az alábbiakban a válaszadók demográfiai jellemzőit, családi helyzetét, valamint a válás utáni tapasztalataikat mutatom be statisztikai bontásban. Emellett bemutatásra kerülnek a gyermekelhelyezéssel, a válás körülményeivel és annak a gyermekekre gyakorolt pszichés hatásaival.

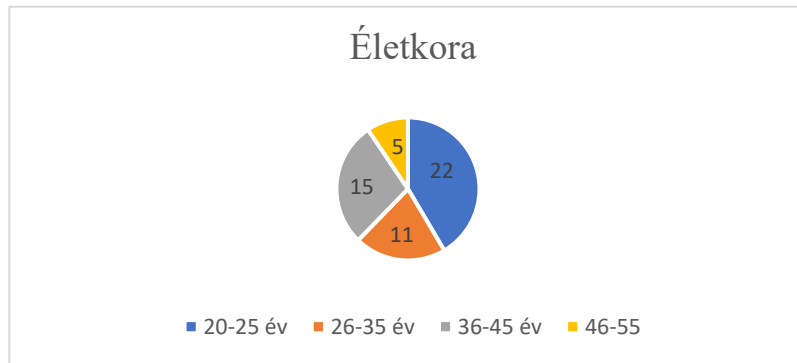
1. A vizsgálatban résztvevők nemi összetétele:

1. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevők nemek szerinti megoszlása

A válaszadók közül 27 fő nő, 6 pedig férfi.

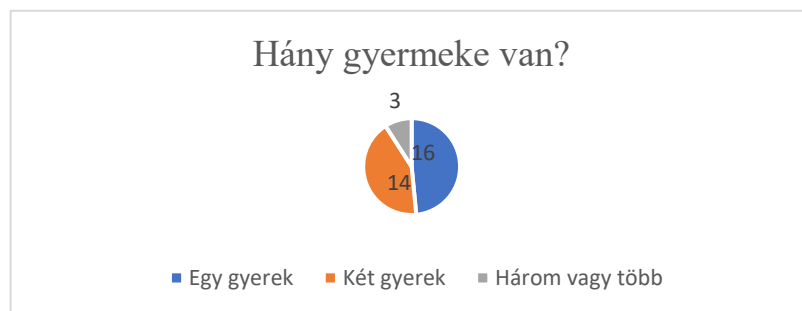
2. A vizsgálatban résztvevők életkor szerinti megoszlása:

2. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevők életkor szerinti megoszlás

A válaszadók közül a legkevesebben a 20–25 éves korosztályba tartoztak. A legtöbben a 26–35 és 36–45 éves korcsoportból kerültek ki, míg a 46–55 évesek aránya szintén kisebb, de jelen volt.

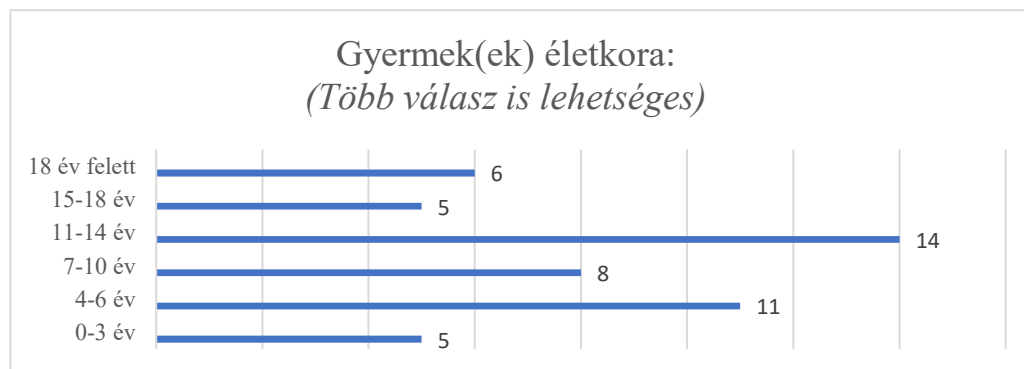
3. A válaszadók aszerinti megoszlása, ahány gyereket nevel:

3. sz. ábra: A válaszadók megoszlása a gyermekek száma szerint

A válaszadók többségének egy vagy két gyermeke van, míg három vagy annál több gyermeket nevelők aránya kisebb. Ez az eloszlás jól tükrözi a tipikus családméretet a vizsgált csoportban.

4. Az elvált családban nevelkedő gyermekek életkor szerinti megoszlása: (több válasz is lehetséges)

4. sz. ábra: Az elvált családban nevelkedő gyermekek életkori megoszlása

A gyermekek életkori megoszlása több válaszlehetőség alapján változatos képet mutat. A válaszadók gyermekei leggyakrabban a 4–6 és 11–14 éves korcsoportba tartoznak, de sok esetben előfordulnak a 0–3, 7–10, 15–18 éves, illetve a 18 év feletti korosztályok is.

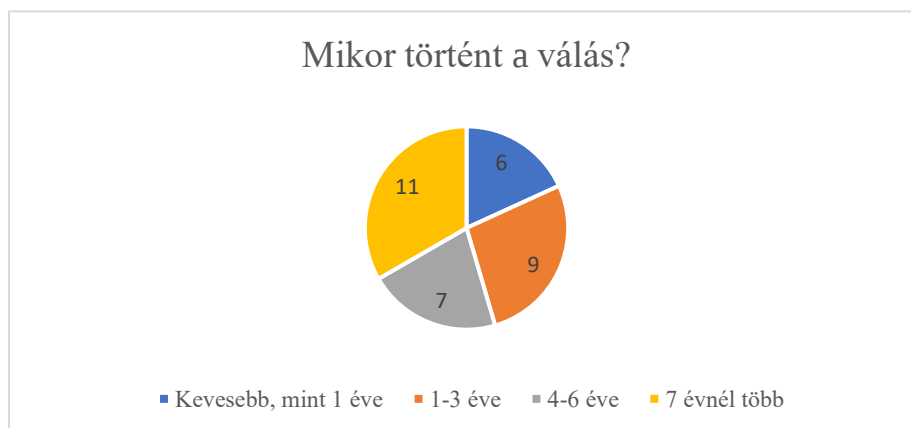
5. A vizsgálatban résztvevők válás utáni státuszváltozása szerinti megoszlás:

5. sz. ábra: A gyermekelhelyezés megoszlása a válás után

A válás utáni szülői szerepvállalásban megfigyelhető, hogy a résztvevő nők túlnyomó többsége (21 fő) a gyermek(ek) elsődleges gondozójává vált, míg a férfiak közül mindössze egy fő került ebbe a szerepbe. A férfiak inkább a közös felügyeleti jogot választották (6 fő), míg a nők közül csak 4 fő élt ezzel a lehetőséggel. Egy férfi válaszadó jelezte, hogy a másik szülő neveli a gyermeket. Az adatok alapján a nőkre jellemzőbb az elsődleges gondozói szerep felvállalása, míg a férfiak inkább megosztott szülői felelősségben vesznek részt.

6. A válás után eltelt idő szerinti megoszlása a válaszadóknak:

6. sz. ábra: A válaszadók megoszlása a válás óta eltelt idő szerint

A válaszadók közül a legtöbben – 11 fő – már több mint 7 éve estek át a váláson, ami arra utal, hogy jelentős részük hosszabb távú tapasztalatokkal rendelkezik az elvált szülői szerepben. Kilencen jelezték, hogy 1–3 éve történt a válásuk, míg 7 fő esetében 4–6 éve történt az esemény. A legkevesebben, 6 válaszadó számolt be arról, hogy kevesebb mint 1 éve vált el.

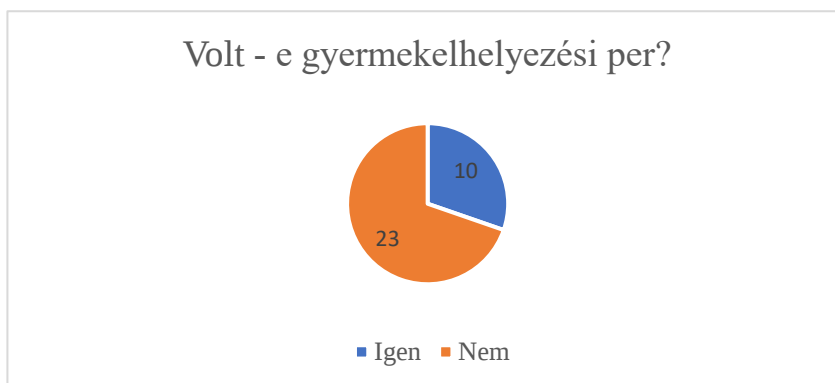
7. A vizsgálatban résztvevők aszerinti megoszlása, hogy ki kezdeményezte a válást:

7. sz. ábra: A válás kezdeményezője szerinti megoszlás

A válás kezdeményezését tekintve a legtöbb esetben – 19 főnél, többségében nőknél – a válaszadó maga kezdeményezte a válást. Ebből 15 nő és 4 férfi volt. Hat fő, főként nők (5 nő és 1 férfi), arról számolt be, hogy volt házastársuk kezdeményezte a válást, míg 8 esetben – nők és férfiak körében egyaránt (6 nő és 2 férfi) – közös megegyezés született.

8. A vizsgálatban résztvevők aszerinti megoszlása, hogy volt-e gyermekelhelyezési per:

8. sz. ábra: A gyermekelhelyezési per előfordulása a válaszadók körében

A vizsgálatban résztvevők között 10 fő esetében volt gyermekelhelyezési per, míg 23 főnél nem. Ez azt jelzi, hogy a megkérdezettek körében a gyermekelhelyezési per nem volt általános, a többség per nélkül rendezte a gyermekelhelyezés kérdését.

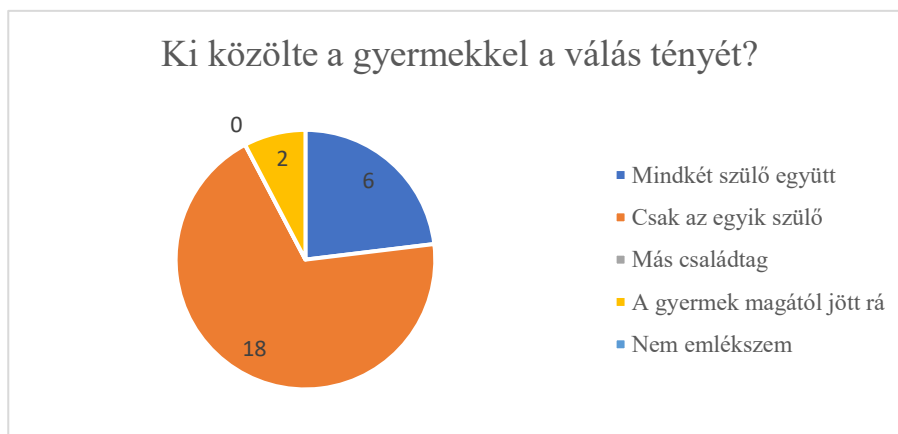
9. A válást megelőző időszak jellemzői aszerinti megoszlás:

9. sz. ábra: A válást megelőző időszak jellemzőinek megoszlása a válaszadók körében

A válást megelőző időszak jellemzői szerint a résztvevők megoszlása a következő volt: 8 fő esetében voltak nézeteltérések, de kezelhető mértékben; 12 fő számolt be arról, hogy elhidegültek egymástól, és kevés volt a kommunikáció; míg 13 fő erősen konfliktusos, bántalmazó kapcsolatban élt.

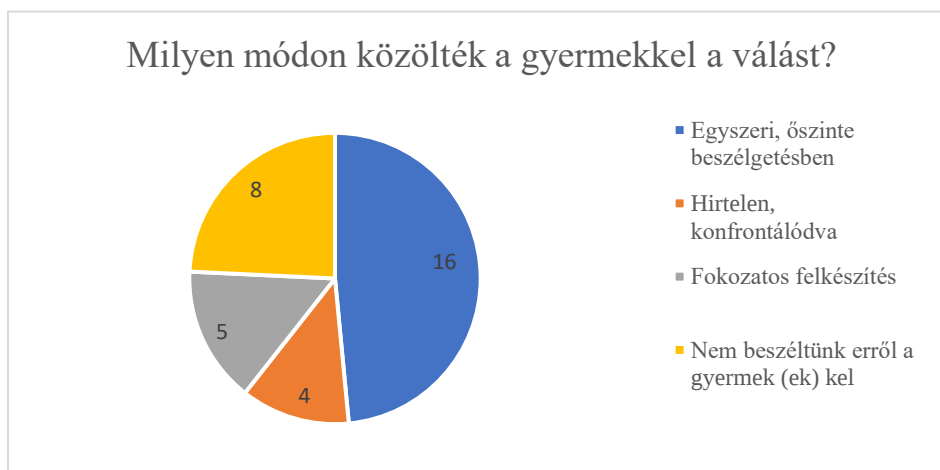
10. A vizsgálatban résztvevők aszerinti megoszlása, hogy ki közölte a gyerekkel a válás tényét:

10. sz. ábra: A válás tényét közlő személyek megoszlása a vizsgálatban résztvevők körében

A válaszadók többsége szerint a válás tényét csak az egyik szülő közölte a gyermekkel (18 fő). Mindkét szülő együttes tájékoztatása ritkább volt (6 fő), míg néhány esetben a gyermek maga jött rá a változásra vagy a szülők nem emlékeznek pontosan, ki közölte a hírt.

11. A vizsgálatban résztvevők aszerinti megoszlása, ahogyan közölték a válás tényét a gyerekekkel:

11. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevők megoszlása a válás tényének gyerekekkel való közlés módja szerint

A válaszadók leggyakrabban egyszeri, őszinte beszélgetés során közölték a válást a gyermekkel (16 eset). Emellett többen alkalmaztak fokozatos felkészítést (5 eset), míg

néhány esetben hirtelen, konfrontatív módon történt a közlés (4 eset). Szintén előfordult, hogy nem történt külön közlés a gyermek felé (8 eset).

12. „A másik szülő milyen gyakorisággal tartja a kapcsolatot a gyermek(ek)kel?”- kérdésre adott válaszok:

12. sz. ábra: A kapcsolattartás gyakoriságának megoszlása a másik szülővel

A válaszadók alapján a másik szülővel való kapcsolattartás gyakorisága változó: 10 esetben a kapcsolat heti több alkalommal, rendszeresen történik, további 10 válaszadó szerint hetente vagy kéthetente tartanak kapcsolatot, míg 11 esetben ritkább a találkozás. Két válaszadó jelezte, hogy a másik szülő egyáltalán nem tart kapcsolatot a gyermekkel.

13. A válás utáni első hónapokban tapasztalt viselkedési változások, azok megjelenési formái és jellemzőinek mértéke:

A) A gyermekem gyakran kifejezte, hogy őt terheli a felelősség a válás miatt.	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	24	4	2	1	2

B) Nehezen fogadta el az új családi rendet (pl. külön élő szülők, új napirend)	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	14	8	7	2	2

C) Nehezen nyílt meg vagy beszélt érzéseiről a válással kapcsolatban	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekre				
---	--	--	--	--	--

Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	14	4	5	3	7

D) Gyakran kérdezett a válás okairól vagy a jövővel kapcsolatban	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	13	9	8	2	1

E) A válás óta megváltozott a párkapcsolatokhoz való hozzáállása (pl. bizalmatlanabb lett)	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	20	3	4	3	3

F) Gyakran szorongott	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	12	5	7	3	6

G) Álmatlanság vagy rémálmok jelentkeztek	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	22	4	4	1	2

H) Indulatos vagy dühkitörések jellemezték	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	15	10	4	1	3

I) Regresszív viselkedést mutatott (pl. bepisülés, játékos beszéd)	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	18	5	3	3	4

J) Visszahúzódombba vált társai között	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	18	5	3	3	4

	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	19	4	3	3	4

K) Több figyelmet, törődést igényelt	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	9	7	7	2	8

M) Stabil maradt, jól kezelte a helyzetet	Mely mértékben jellemző az állítás a gyermekekre				
Az állítás súlyozása:	egyáltalán nem	ritkán	néha	időnként	teljesen
	1	2	3	4	5
A válaszadók száma:	8	5	8	6	6

A válás utáni első hónapokban a gyermekek érzelmi és viselkedési reakciói jelentősen eltértek, ami az egyéni alkalmazkodás sokszínűségét tükrözi. Sok esetben a szülők igyekeztek tehermentesíteni a gyermeket a válás felelőssége alól, de voltak, akiknél fokozott felelősségérzet és stressz jelentkezett. A megváltozott családi helyzet, például a külön élő szülők és az új napirend elfogadása sok gyermek számára kihívást jelentett, ami bizonytalanságot vagy elutasítást eredményezhetett.

Az érzelmek megosztásában is nagy különbségek mutatkoztak: míg egyes gyerekek könnyen beszéltek érzéseikről, mások inkább zárkóztak maradtak. A válás okai és a jövő iránti érdeklődés is eltérő volt; egyesek aktívan keresték a válaszokat, mások pedig inkább elutasítóbbak voltak.

A viselkedés terén gyakori volt a bizalmatlanság és a fokozott szorongás, amelyek megnehezíthetik a gyermekek társas kapcsolatait és mindennapjait. Az álmatlanság és a rémálmok előfordulása már kevésbé volt jellemző, azonban néhány gyermeknél ez a tünet is megjelent. Indulatosság és regresszív viselkedés is gyakran jelentkezett, ami a stressz és frusztráció kifejeződése lehet.

Több gyermek visszahúzódóbbá vált társai között, és nagyobb figyelmet, törődést igényelt. Ugyanakkor akadtak olyanok is, akik viszonylag stabilan, jól alkalmazkodva kezelték a változásokat, hatékonyabb megküzdési stratégiákkal vagy erősebb támogatással.

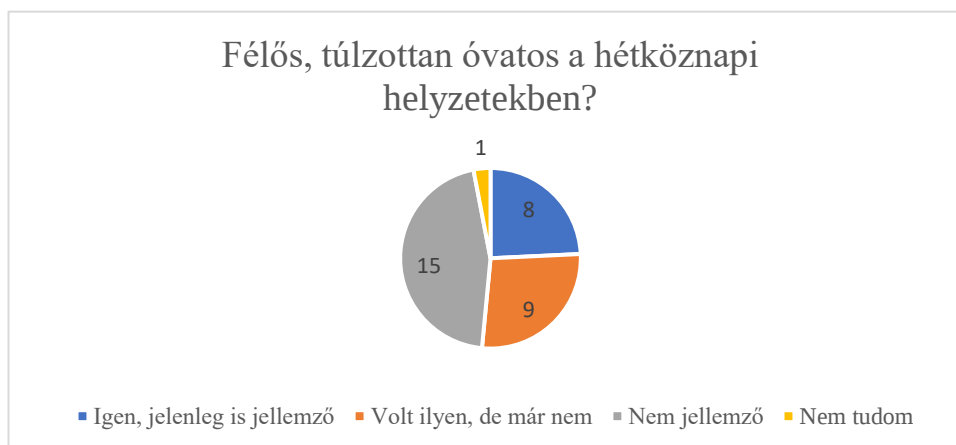
14. Változások a gyermek örömrzés kifejezésmódjaiban való visszafogottság tekintetében a válás után:

13. sz. ábra: Örömrzés kifejezésének visszafogottsága válás után

A válás utáni időszakban a gyermek örömrzésének kifejezésében tapasztalt változások főként átmenetiek voltak: a válaszadók többsége (11 fő) csak időszakos visszafogottságról számolt be. Mindössze 3 esetben jeleztek tartós változást, ami arra utalhat, hogy a válás hosszabb távon is befolyásolhatta az érzelmkifejezést. Ugyanakkor a legtöbben (18 fő) nem tapasztaltak ilyen jellegű problémát, ami pozitív jelzés lehet a gyermekek rugalmas alkalmazkodóképességéről. Egy válaszadó nem tudott nyilatkozni a kérdésben.

15. Félőssé, túlzottan óvatossá vált a hétköznapi helyzetekben a válást követően:

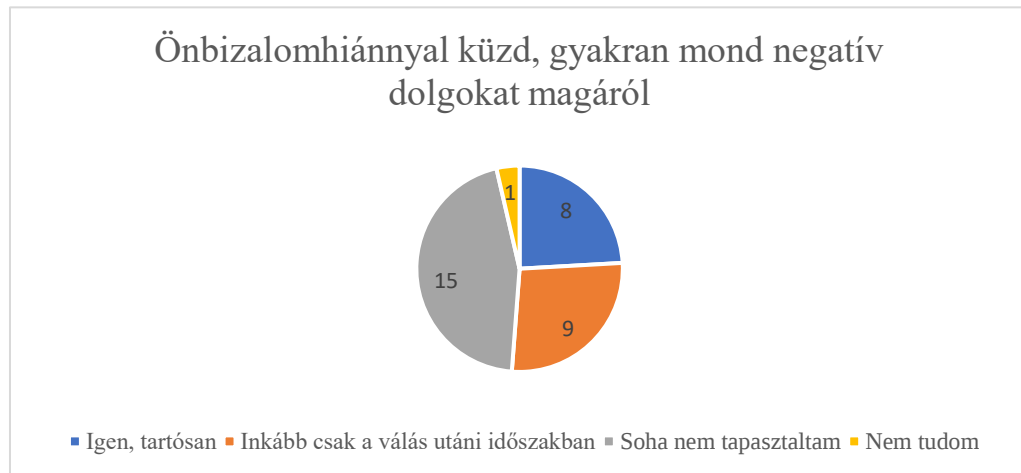

14.sz. ábra: Óvatosság és félelem hétköznapi helyzetekben a válást követően

A válást követően megfigyelhető félősség és túlzott óvatosság több gyermeknél is jelentkezett, bár eltérő időtartamban. A válaszadók közül 8 fő szerint ez a viselkedés jelenleg is fennáll, míg 9-en átmeneti jelenségként számoltak be róla. Ez azt jelzi, hogy a bizonytalanság és félelem sok gyermek számára valós reakció volt a családi változásokra. Ugyanakkor a legtöbb válaszadó (15 fő) nem észlelt ilyen viselkedést, ami a gyermekek egy

résznél hatékony alkalmazkodást vagy védőfaktorok meglétét feltételezi. Egy szülő nem tudott válaszolni erre a kérdésre.

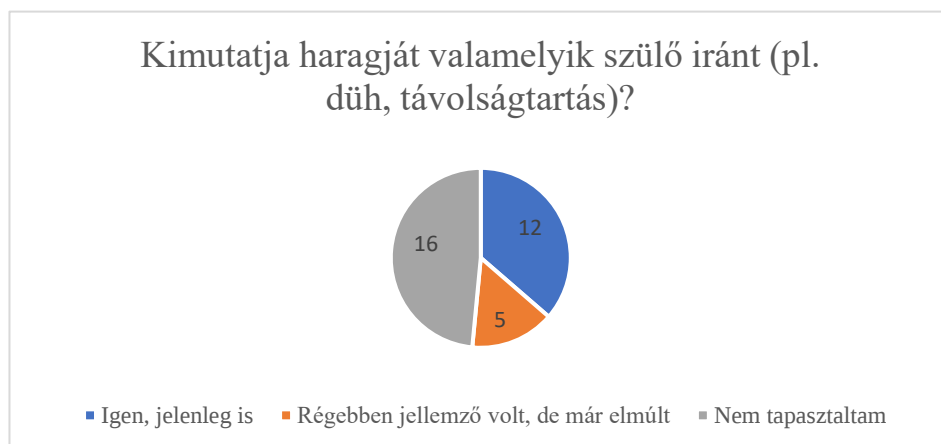
16. Önbizalomvesztés tapasztalható, gyakran mond negatív dolgokat magáról a válást követően:

15. sz. ábra: Önbizalomvesztés és negatív önértékelés megjelenése a válás után

A válást követő önbizalomvesztés több gyermeknél is megjelent, különösen a közvetlenül utána következő időszakban. A válaszadók közül 9-en számoltak be átmeneti negatív önértékelésről, míg 8-an tartósan fennálló önbizalomhiányt tapasztaltak gyermekükönél. Ugyanakkor 15 szülő semmilyen ehhez kapcsolódó változást nem észlelt, ami azt mutatja, hogy nem minden gyermeket érintett negatívan ez a terület. Egy válaszadó bizonytalan volt a megítélésben.

17. Kimutatja haragját valamelyik szülő iránt:

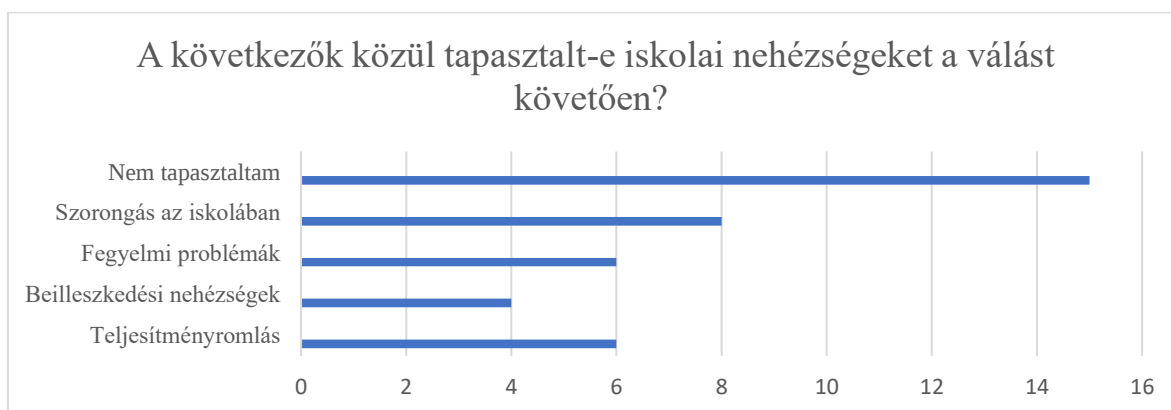

16. sz. ábra: A gyermek haragjának megnyilvánulása valamelyik szülő felé

A szülők iránti harag megjelenése a gyermekeknél eltérő módon jelentkezett. A válaszadók közül 12-en számoltak be arról, hogy gyermekük jelenleg is haragot érez valamelyik szülő iránt, míg 5-en jelezték, hogy ez korábban fennállt, de idővel megszűnt.

Ezzel szemben 16 válaszadó nem tapasztalt ilyen jellegű érzelmi reakciót. Az adatok arra utalnak, hogy a harag mint feldolgozási reakció sok gyermeknél megjelenik, de nem minden esetben tartós.

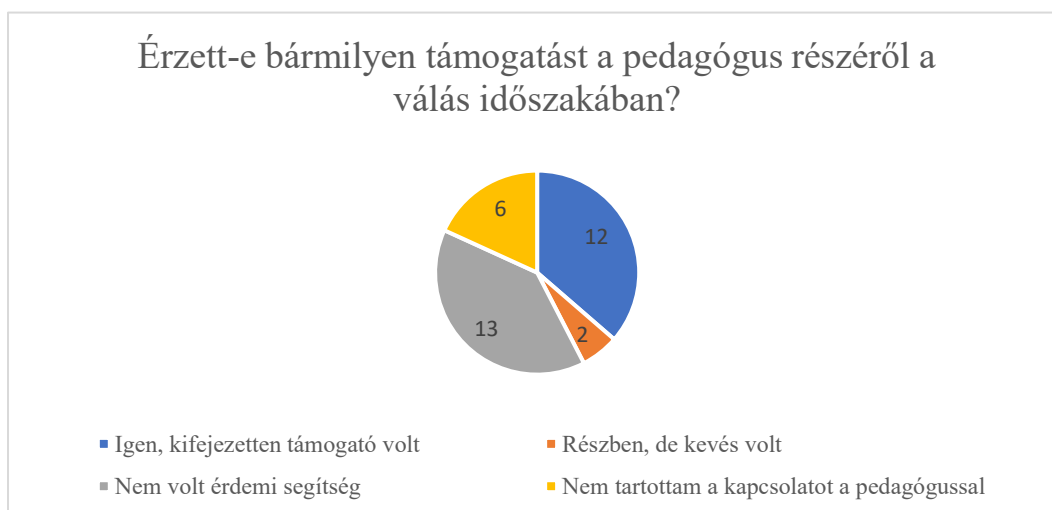
18. A szülő által tapasztalt változások a gyermek teljesítményében/készségeiben:

17. sz. ábra: Teljesítmény- és készségváltozások a válást követően

A gyermek teljesítményében és készségeiben bekövetkezett változások a válaszadók visszajelzései alapján különbözőképpen jelentkeztek. A legtöbben (15 fő) nem tapasztaltak negatív változást. Ugyanakkor voltak, akik szerint a gyermeknél szorongás jelent meg az iskolai környezetben (8 fő), míg mások teljesítménycsökkenésről (6 fő), fegyelmi gondokról (6 fő) vagy beilleszkedési nehézségekről (4 fő) számoltak be.

19. A szülő tapasztalatai a pedagógus támogatásáról a válás időszakában:

18. sz. ábra: A szülők tapasztalatai a pedagógus támogatásáról a válás időszakában

A pedagógusok támogatása a válás időszakában vegyes megítélés alá esett a szülők részéről. A válaszadók közül 12 fő pozitív élményekről számolt be, és úgy érezte, a pedagógus kifejezetten támogató volt. Ugyanakkor 13 fő szerint nem kaptak érdemi segítséget, míg 2 szülő részleges, de elégtelen támogatást tapasztalt. 6 válaszadó egyáltalán

nem tartott kapcsolatot a pedagógussal, ami a kommunikáció hiányosságára utalhat ebben az érzékeny időszakban.

20. A szülő tapasztalatai a pedagógus felkészültségéről, a gyermekek/tanulók támogatására a válás traumáin való átsegítés tekintetében:

19. sz. ábra: Pedagógus felkészültsége a válás traumáinak kezelésére a szülők szerint

A pedagógusok felkészültségének megítélése a válásból fakadó traumák kezelésében megosztó képet mutat. A válaszadók közül 7 szülő szerint a pedagógus teljes mértékben felkészült volt, míg 5 fő inkább pozitívan értékelte ezt a szempontot. Ezzel szemben 9 válaszadó inkább hiányosságokat érzékelt (közülük 7 fő szerint egyáltalán nem volt felkészült a pedagógus), ami jelentős arány. Emellett 12 szülő nem tudta megítélni a pedagógus kompetenciáját e téren, ami utalhat a kommunikáció hiányára vagy a támogatás láthatatlanságára is.

21. Az iskola/óvoda biztosított-e pszichológusi támogatást a válás idején? - kérdésre adott válaszok:

20. sz. ábra: Pszichológusi támogatás a válás időszakában az intézmény részéről

A pszichológusi támogatás elérhetősége az intézményben a válás idején korlátozott volt a szülők szerint. Mindössze 9 válaszadó jelezte, hogy az iskola vagy óvoda biztosított ilyen

segítséget. A többség (17 fő) szerint nem volt elérhető pszichológusi támogatás, további 7-en pedig nem tudtak róla, hogy lett volna ilyen lehetőség.

3.5 Konklúzió

1. Hipotézis: Azoknál a gyermekeknél, akiknek szülei közös megegyezéssel, alacsony konfliktusszint mellett váltak el, kevesebb negatív érzelmi és viselkedési tünet (pl. szorongás, visszahúzódás, agresszió) figyelhető meg, mint azoknál, ahol a válást intenzív konfliktusok vagy bántalmazás előzte meg.

A kérdőíves kutatásban azok közül, akiknél a válás előtt erősen konfliktusos, bántalmazó kapcsolat állt fenn (13 fő), 11 fő számolt be olyan gyerekről, akinél a szorongás vagy a visszahúzódás 4-es vagy 5-ös értékelést kapott az ötfokú skálán. Ezzel szemben a közös megegyezéssel és enyhébb konfliktusszint mellett elvált szülők gyermekeinél (8 fő), csak 3 esetben jelentkeztek ilyen mértékű érzelmi tünetek.

Következtetés: A hipotézis beigazolódt, mivel magas konfliktusszint esetén lényegesen gyakoribbak a súlyos érzelmi zavarok (11/13 fő), míg alacsony konfliktus mellett ezek ritkábban fordulnak elő (3/8 fő).

2. Hipotézis: A gyermekek érzelmi egyensúlya és viselkedési stabilitása magasabb azokban az esetekben, amikor a szülők közötti kommunikáció kiegyensúlyozott, rendszeres kapcsolattartás biztosított a különélő szülővel, és a gondozó szülő érzelmileg támogató módon van jelen a gyermek életében.

A kérdőív eredményei azt mutatják, hogy azokban a családokban, ahol a gyermek rendszeresen – heti több alkalommal – kapcsolatban maradt a külön élő szülővel (9 eset), a válaszadók többsége stabil viselkedésről számolt be. Konkrétan hét gyermeket illeltek legalább közepes szintű viselkedési stabilitással, míg csupán három esetben jelentkezett a válással összefüggésbe hozható, erős szorongás.

Ezzel szemben azokban az esetekben, ahol a kapcsolattartás ritka volt (12 fő), illetve ahol a gyermek egyáltalán nem tartotta a kapcsolatot a másik szülőjével (1–2 fő), gyakrabban fordultak elő kifejezetten súlyos érzelmi reakciók. A megkérdezettek beszámolóí szerint ezekben a családokban a gyermekeknél több alkalommal is megjelent visszahúzódás, fokozott szorongás, illetve a bizalmatlanság érzése. E tünetek vagy a viselkedési stabilitás hiányában (1–2-es értékelés), vagy a magas szorongásszintekben mutatkoztak meg.

Következtetés: Az eredmények egyértelműen arra utalnak, hogy a szülők közötti folyamatos és kiegyensúlyozott kommunikáció, valamint a rendszeres kapcsolattartás a gyermek érdekében kedvezően befolyásolja a válás utáni alkalmazkodást. Az ilyen családi helyzetben élő gyermekek gyakrabban mutatnak stabil érzelmi és viselkedési reakciókat,

míg a kapcsolattartás hiánya szoros összefüggést mutat a súlyosabb pszichés válaszreakciók megjelenésével.

3. Hipotézis: A gyermek életkora meghatározó tényező a válásra adott reakciókban: a kisebb gyermekeknél gyakoribb a regresszió, fokozott figyelemigény és szeparációs szorongás, míg az idősebb korosztálynál nagyobb arányban jelenik meg visszahúzódás, bizalmatlanság, valamint az iskolai teljesítmény romlása.

A kérdőíves felmérés alapján a 0–6 éves korú gyermekek körében (17 fő) kilenc esetben tapasztaltak a szülők fokozott figyelemigényt, heten regresszív viselkedésről számoltak be, míg hat gyermeknél jelentkezett szeparációs szorongás. Ezek a tünetek főként az érzelmi kötődés megváltozásához, a biztonságérzet megingásához köthetők, ami ebben az életkorban különösen érzékenyen érinti a gyermekeket.

A 11–18 éves korosztályba tartozó gyermekeknél (19 fő) más típusú válaszreakciók jelentkeztek. Hét esetben visszahúzódó viselkedést figyeltek meg, ugyanennyi gyermeknél jelentkezett fokozott bizalmatlanság, és hat esetben számoltak be a szülők tanulmányi nehézségekről vagy fegyelmi problémákról. Ezek a tünetek inkább közvetett módon, a gyermek viselkedésén vagy teljesítményén keresztül utalnak a válás érzelmi hatásaira.

Következtetés: A fenti adatok alátámasztják a hipotézist, miszerint a gyermekek életkora befolyásolja a válásra adott reakciók jellegét. A fiatalabb korosztályban inkább érzelmi és kötődési problémák jelennek meg, míg az idősebb gyermekeknél gyakrabban tapasztalható viselkedési visszahúzódás, kapcsolati nehézség vagy tanulmányi romlás.

4. Hipotézis: Azok a gyermekek, akik a válás feldolgozásához pedagógusi, iskolapszichológusi vagy más intézményi támogatást kaptak, alacsonyabb szintű érzelmi zavarokat és kedvezőbb alkalmazkodási mintázatokat mutatnak, mint azok, akik emmilyen külső segítségben nem részesültek.

A kérdőív válaszai alapján 12 válaszadó nyilatkozott úgy, hogy gyermeke kifejezetten támogató hozzáállást tapasztalt a pedagógus részéről a válás időszakában. Ezen csoporton belül a szülők többsége 1-es vagy 2-es értékkel jelölte az érzelmi zavarok szintjét, vagyis enyhébb szorongás, visszahúzódás vagy dühreakciók fordultak elő. Magas szintű tünet (4-es vagy 5-ös érték) ezeknél a gyermekeknél nem szerepelt.

Ezzel szemben 13 válaszadó szerint a pedagógustól nem kaptak érdemi segítséget, míg további 6 fő egyáltalán nem tartotta a kapcsolatot az intézményes nevelővel. A támogatás nélküli csoport tehát összesen 19 főből állt. Ebben a körben 19 gyermekből 14-nél a szülők 4-es vagy 5-ös skálán értékelték az érzelmi zavarok mértékét, tehát súlyos pszichés tüneteket

– például fokozott szorongást, dühkitöréseket, visszahúzódást – tapasztaltak. A maradék 5 esetben közepes vagy enyhébb tünetek fordultak elő.

Következtetés: Az eredmények alátámasztják a hipotézist. Az intézményi segítséget kapó gyermekeknél kizárólag enyhe érzelmi zavarok fordultak elő, míg a segítség nélküli csoportban 14 esetben súlyos érzelmi megterhelésről számoltak be. Ez a különbség azt mutatja, hogy a pedagógusok és más intézményi szereplők támogató jelenléte érdemben hozzájárulhat a válásból fakadó érzelmi nehézségek enyhítéséhez, és segíti a gyermekek sikeresebb alkalmazkodását.

Összességében elmondható, hogy a válás gyermekre gyakorolt hatása nem önmagában a válás tényéből, hanem annak körülményeiből, a szülők egymás közötti kommunikációjából, a gyermek életkorából, valamint az elérhető szociális és pedagógiai támogatásból ered. A válás lehet traumatikus élmény, de megfelelő érzelmi és szociális környezetben enyhíthetők annak negatív következményei. A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy a válás nem feltétlenül vezet pszichés sérülésekhez, de magas konfliktusszint, szülői elutasítás és intézményi támogatás hiányában súlyos következmények alakulhatnak ki.

A kvantitatív válaszok és a nyílt szöveges visszajelzések is azt támasztják alá, hogy a válás önmagában nem determinál traumát, de megfelelő támogató környezet nélkül súlyos pszichés zavarokhoz is vezethet. A megelőzés és az érzelmi biztonság megteremtésében tehát kulcsszerepe van mind a szülőknek, mind az intézményi háttérnek, különösen a pedagógusoknak és az iskolapszichológusoknak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A családi kapcsolatok felbomlása, különösen a válás, napjaink egyik jelentős társadalmi és pszichológiai kihívása, melynek következményei mélyrehatóan érintik a gyermekek érzelmi és viselkedési fejlődését. Jelen szakdolgozat átfogó módon vizsgálja a válás gyermekekre gyakorolt hatásait, különös tekintettel az életkoruk által meghatározott pszichológiai reakciókra, valamint a családi és pedagógiai támogatás szerepére a gyermekek alkalmazkodási folyamataiban.

A dolgozat első részében a család, mint elsődleges szocializációs színtér és a válás társadalmi, jogi, illetve pszichológiai dimenziói kerülnek részletes bemutatásra. Továbbá elemzésre kerülnek a válás pszichodinamikai szakaszai, amelyek alapvetően befolyásolják a gyermekek érzelmi világát, és meghatározzák a válásra adott reakciók jellegét. Az érzelmi és viselkedési következmények tárgyalása során kiemelt figyelmet kapnak az életkori sajátosságok, hiszen a különböző életkorú gyermekek eltérő módon élik meg és dolgozzák fel a családi változásokat.

Empirikus kutatásom során kérdőíves módszert alkalmaztam, melynek keretében elvált szülők körében gyűjtöttem adatokat, összesen 33 változót vizsgálva. A kérdőív célja a gyermekek pszichés állapotának, viselkedésének, a szülői konfliktusok mértékének, valamint a pedagógusi támogatás jelenlétének és hatásának feltérképezése volt.

Az elemzések eredményei azt mutatják, hogy a válás jelentős pszichés megterhelést jelent a gyermekek számára, amely számos érzelmi és viselkedési tünetben nyilvánul meg, mint például szorongás, depresszió, agresszió vagy visszahúzódás. Ezek a tünetek életkori sajátosságokat mutatnak: a kisebb gyermekek esetében gyakrabban jelennek meg regresszív viselkedések, míg az idősebbek inkább internalizált tüneteket produkálnak. Emellett a szülői konfliktusok mértéke és a pedagógusi támogatás megléte egyaránt szignifikáns hatással vannak a gyermekek pszichés jóllétére és az alkalmazkodás sikerességére.

A dolgozat hangsúlyozza, hogy a válás komplex pszichoszociális folyamat, amely multidiszciplináris szemléletet és a szakemberek – pedagógusok, pszichológusok – összehangolt együttműködését igényli a gyermekek hatékony támogatása érdekében. A kutatás eredményei hozzájárulnak a válás gyermekekre gyakorolt hatásainak mélyebb megértéséhez, és megalapozzák a célzott intervenciós és prevenciós programok kialakítását, amelyek elősegítik a gyermekek egészséges pszichés fejlődését a családi változások közepette.

РЕЗЮМЕ

Сім'я є першою і найважливішою соціалізаційною інституцією, що формує психоемоційний розвиток дитини. Розлучення батьків є однією з найбільш складних життєвих ситуацій, що впливають на дитину, викликаючи широкий спектр емоційних, поведінкових та психологічних змін. Метою цього дослідження було комплексне вивчення впливу розлучення на дітей різних вікових груп, а також виявлення ключових факторів, які сприяють або перешкоджають їхній адаптації до нових сімейних умов.

У теоретичній частині роботи розглядаються функції сім'ї в контексті соціалізації, основні причини та особливості розлучення, а також психологічні стадії, через які проходить дитина в процесі усвідомлення і переживання розлучення батьків. Велика увага приділяється віковим особливостям, адже реакції дітей на розлучення істотно відрізняються залежно від їхнього розвитку, що визначає різноманітність проявів емоційних та поведінкових змін.

Емпіричне дослідження базується на кількісному методі, зокрема анкетуванні розлучених батьків, в якому було оцінено 33 різні показники, що відображають психоемоційний стан дітей, характер їхньої поведінки, рівень батьківських конфліктів, а також роль педагогічної підтримки.

Результати дослідження свідчать про те, що розлучення є суттєвим джерелом стресу для дітей, що часто призводить до виникнення симптомів тривоги, депресії, агресії або замкненості. Важливо, що інтенсивність цих проявів корелює з віком дитини: молодші діти демонструють більш яскраво виражені регресивні реакції, а підлітки частіше мають внутрішні емоційні переживання. Крім того, рівень конфліктності між батьками і ступінь підтримки з боку педагогів значно впливають на психологічне благополуччя дітей та ефективність їх адаптації.

На основі отриманих даних підкреслюється необхідність комплексного підходу до підтримки дітей, які переживають розлучення, що передбачає тісну співпрацю між педагогами, психологами. спеціалізованих програм психологічної та соціальної підтримки є важливим кроком у зменшенні негативних наслідків розлучення і сприянні гармонійному розвитку дитини.

Дослідження має практичну цінність і може бути використане як основа для впровадження ефективних інтервенційних заходів у сфері сімейної психології та освіти.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagdy E. (1977): Családi szocializáció és személyiségzavarok. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Berta J.–Csabai K. (2018): Szocializáció gyermek- és serdülőkorban. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bognár Gábor – Telkes József (1994): A válás lélektana. Haas & Singer Alapítvány, Budapest.
- Bodonyi E., Busi E., Hegedűs J., Magyar E., Vizely Á. (2006): Család, gyerek, társadalom. Bölcsész Konzorcium. [<http://mek.niif.hu/05400/05461/05461.pdf>] Letöltés időpontja: 2025. január 28.
- Buda Béla – Hajnal Albert (1973): A család természetéről. Egy rendszer-szemléletű modell körvonalai. MRT Tömegkommunikációs Központ, Módszertani sorozat, Budapest.
- Cseh-Sz. L. (1979): Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Cziegler Orsolya (2010): Egyedül nevelem. Budapest: Saxum Kiadó Kft.
- Deliága Éva (2018): Ketten háromfelé – Válás gyerekekkel. HVG Könyvek, Budapest.
- Dienes István (1972): A honfoglaló magyarok. Corvina Kiadó.
- Dolto, Catherine – Faure-Poirée, Colline (2021): Válnak a szüleim. Studium Plusz, Budapest.
- Fekete-Deák I. (2015): A családi környezet szerepe az egyén rezilens alkalmazkodásának kialakulásában. Társadalomtudományi szakfolyóirat, XIII. évfolyam 1. szám, 165.
- Feuer Mária (szerk.) (2019): A családsegítés elmélete és gyakorlata. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Fonagy P. – Target M. (2005): Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében. Psychoanalytic Electronic Publishing, Kolozsvár.
- Gyurkó István – Vincze Melinda (2009): Válási kézikönyv. GIVME 888 Kft. Budapest.
- Hablicsek László (2000): A család kialakulása, a családformák történelmi változásai. In: Magyarország a XX. században II. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Hajduska Marianna (2008): Krizislélektan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Herber–Martos–Moss–Tisza (1993): Történelem. A kezdetektől i.e. 550-ig. Budapesti Eötvös Gimnázium.
- Komlósi P. (1989): A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére. In: Gerevich J. (szerk.): Közösségimentálhigiéne. Gondolat Kiadó, Budapest.

- Krähenbühl V., Jellouscheck H., Jellouschek M., Weber R. (2009): Mozaikcsaládok. Animula Kiadó, Budapest.
- Loerzer S. (2008): A család felbomlásának hatása a gyermekekre. In: Feuer M. (szerk.): A családsegítés elmélete és gyakorlata (szöveggyűjtemény), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lovas Zs. – Herczog M. (2002): Együtt vagy külön? Budapest, KJK–KERSZÖV.
- Mahony Linda: How teachers can help support children during their parents' divorce. [<https://theconversation.com/how-teachers-can-help-support-children-during-their-parents-divorce-102900>] Letöltés időpontja: 2025. január 29.
- Mérei F. – Binét Á. (1981): Gyermeklélektan. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Neményi Mária (szerk.) (1988): A család. Gondolat Könyvkiadó.
- Pukánszky Béla (2001): A gyermekkor története. Műszaki Könyvkiadó.
- Ranschburg J. (1994): A családi diszharmonia és a válás hatása a gyermek fejlődésére. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Ritoók Zs. – Sarkady J. – Szilágyi J. Gy. (1984): A görög kultúra aranykora. Homérostól Nagy Sándorig. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sue Atkins: How Teachers & Schools Can Help Support Children During Their Parents' Divorce. [<https://sueatkinsparentingcoach.com/2021/08/how-teachers-schools-can-help-support-children-during-their-parents-divorce/>] Letöltés időpontja: 2025. január 30.
- Vajda Zs. – Kósa É. (2005): Neveléslélektan. Osiris Kiadó, Budapest.
- Varga István (2001): Családi szocializáció és a korszerű család. In: Gondolatok a nevelésről. Pedagógiai Antológia IV. JGYTF Kiadó, Szeged.
- Zrinszky László (2002): Neveléstudomány. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet:

A gyermek fejlődésének pszichológiai és viselkedési jellemzőinek vizsgálata egyszülős családban a szülők válása után

Csubirka Rékának hívnak, IV. évfolyamos tanító szakos hallgató vagyok. Az alábbi kérdőív kitöltésével hozzájárul kutatásomhoz, amelyet szakdolgozatom keretében végzek „A gyermeki fejlődés pszichológiai és viselkedési jellemzőinek vizsgálata egyszülős családban a szülők válása után” címmel.

A kérdőív célja, hogy feltérképezze a válás utáni családi helyzet hatását a gyermekek érzelmi és viselkedésbeli megnyilvánulásaira, valamint a pedagógusok szerepét ebben az időszakban. A válaszadás önkéntes és anonim, az adatokat kizárólag tudományos céllal használok fel. Köszönöm, hogy válaszaival segíti munkámat!

1. Neme (egy választás)

- Nő
- Férfi

2. Életkora (egy választás)

- 20–25
- 26–35
- 36–45
- 46–55

3. Hány gyermeke van? (egy választás)

- 1
- 2
- 3 vagy több

4. Gyermekek életkora (több választás lehetséges)

- 0–3
- 4–6
- 7–10
- 11–14
- 15–18
- 18 év felett

5. Ön a válás után: (egy választás)

- A gyermek(ek) elsődleges gondozója lettem
- Közös felügyeleti jogot gyakorlunk
- A másik szülő neveli a gyermeket

6. Mikor történt a válás? (egy választás)

- Kevesebb mint 1 éve
- 1–3 éve
- 4–6 éve
- 7 éve vagy több

7. Ki kezdeményezte a válást? (egy választás)

- Én
- Volt házastársam
- Kölcsonös döntés volt

8. Volt-e gyermekelhelyezési per? (egy választás)

- Igen
- Nem
- Közös megegyezéssel döntöttünk

9. Milyen volt a szülők kapcsolata válás előtt? (egy választás)

- Voltak nézeteltérések, de kezelhető mértékben
- Elhidegültek egymástól, kevés volt a kommunikáció
- Erősen konfliktusos, bántalmazó kapcsolat volt

10. Ki közölte a gyermekkel a válás tényét? (egy választás)

- Mindkét szülő együtt
- Csak az egyik szülő
- Más családtag
- A gyermek magától jött rá
- Nem emlékszem

11. Milyen módon közölték a válást a gyermekkel? (egy választás)

- Egyszeri, őszinte beszélgetés
- Fokozatos felkészítés
- Hirtelen, konfrontációban
- Nem történt külön közlés

12. Milyen gyakran tart kapcsolatot a másik szülő a gyermek(ek)kel? (egy választás)

- Rendszeresen (heti több alkalommal)
- Hetente / 2 hetente
- Ritkán
- Egyáltalán nem tart kapcsolatot

13. A válás utáni első hónapokban tapasztalt viselkedés a gyermeknél

(1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljesen jellemző)

Állítás	1	2	3	4	5
Gyerme kem gyakran kifejezte, hogy őt terheli a felelősség a válás miatt.	☐	☐	☐	☐	☐
Nehezen fogadta el az új családi rendet (külön élő szülők, új napirend).	☐	☐	☐	☐	☐
Nehezen nyílt meg vagy beszélt érzéseiről a válással kapcsolatban.	☐	☐	☐	☐	☐
Gyakran kérdezett a válás okairól vagy a jövővel kapcsolatban.	☐	☐	☐	☐	☐
A válás óta megváltozott a kapcsolatokhoz való hozzáállása (pl. bizalmatlanabb).	☐	☐	☐	☐	☐
Gyakran szorongott.	☐	☐	☐	☐	☐
Álmatlanság vagy rémálmok jelentkeztek.	☐	☐	☐	☐	☐
Indulatos vagy dühkitörések jellemezték.	☐	☐	☐	☐	☐
Regresszív viselkedés (viselkedési visszalépések).	☐	☐	☐	☐	☐
Visszahúzódoóbbá vált társai között.	☐	☐	☐	☐	☐
Több figyelmet, törődést igényelt.	☐	☐	☐	☐	☐
Stabil maradt, jól kezelte a helyzetet.	☐	☐	☐	☐	☐

14. Ritkán fejez ki örömet, nevetést, visszafogott az érzelmi megnyilvánulásaiban?

(egy választás)

- Igen, tartósan fennáll
- Csak időszakosan volt jellemző
- Nem tapasztaltam
- Nem tudom

15. Félős, túlzottan óvatos a hétköznapi helyzetekben? (egy választás)

- Igen, jelenleg is jellemző
- Volt ilyen, de már nem
- Nem jellemző
- Nem tudom

16. Önbizalomhiánnyal küzd, gyakran mond negatív dolgokat magáról? (egy választás)

- Igen, tartósan

- Inkább csak a válás utáni időszakban
- Soha nem tapasztaltam
- Nem tudom

17. Kimutatja haragját valamelyik szülő iránt (pl. düh, távolságtartás)? (egy választás)

- Igen, jelenleg is
- Régebben jellemző volt, de elmúlt
- Nem tapasztaltam

18. Tapasztalt-e az alábbi iskolai/óvodai nehézségeket a válás után? *(több válasz lehetséges)*

- Teljesítményromlás
- Beilleszkedési nehézségek
- Fegyelmi problémák
- Szorongás az iskolában/óvodában
- Nem tapasztaltam ilyeneket

19. Érzett-e bármilyen támogatást a pedagógus részéről a válás időszakában? (egy választás)

- Igen, kifejezetten támogató volt
- Részben, de kevés volt
- Nem volt érdemi segítség
- Nem tartottam kapcsolatot a pedagógussal

20. Véleménye szerint a pedagógus mennyire van felkészülve a válással érintett gyermekek támogatására? (egy választás)

- Teljes mértékben
- Inkább igen
- Inkább nem
- Egyáltalán nem
- Nem tudom megítélni

21. Az iskola/óvoda biztosított-e pszichológusi támogatást a válás idején? (egy választás)

- Igen
- Nem
- Nem tudok róla

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevők nemek szerinti megoszlása.....	37
2. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevők életkor szerinti megoszlás	38
3. sz. ábra: A válaszadók megoszlása a gyermekek száma szerint	38
4. sz. ábra: Az elvált családban nevelkedő gyermekek életkori megoszlása.....	38
5. sz. ábra: A gyermekelhelyezés megoszlása a válás után	39
6. sz. ábra: A válaszadók megoszlása a válás óta eltelt idő szerint	39
7. sz. ábra: A válás kezdeményezője szerinti megoszlás.....	40
8. sz. ábra: A gyermekelhelyezési per előfordulása a válaszadók körében.....	40
9. sz. ábra: A válást megelőző időszak jellemzőinek megoszlása.....	40
10. sz. ábra: A válás tényét közlő személyek megoszlása.....	41
11. sz. ábra: A válás tényének gyerekekkel való közlés módja szerinti megoszlás	41
12. sz. ábra: A kapcsolattartás gyakoriságának megoszlása a másik szülővel	42
13. sz. ábra: Örömezés kifejezésének visszafogottsága válás után	45
14. sz. ábra: Óvatosság és félelem hétköznapiakban a válást követően.....	45
15. sz. ábra: Önbizalomvesztés és negatív önértékelés megjelenése a válás után	46
16. sz. ábra: A gyermek haragjának megnyilvánulása valamelyik szülő felé	46
17. sz. ábra: Teljesítmény- és készségváltozások a válást követően	47
18. sz. ábra: A szülők tapasztalatai a pedagógus támogatásáról a válás időszakában	47
19. sz. ábra: Pedagógus felkészültsége a válás traumáinak kezelésére a szülők szerint.....	48
20. sz. ábra: Pszichológusi támogatás a válás időszakában az intézmény részéről	48

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Hungarian College of Higher Education Ferenc Rakoczi II Transcarpathian

Заголовок

Csubirka Réka

Науковий керівник / Експерт

Автор Ілдіко Гребя

підрозділ

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

0.14%

0.14%

КП 1

0.76%

0.76%

КЦ

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2.

14361

Кількість слів

107893

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	Б	0
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	:	0
Білі знаки	Б	0
Парафрази (SmartMarks)	a	0

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Копір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Копір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	http://archive.org/stream/newmercantileta00houggoog/newmercantileta00houggoog_djvu.txt	5 0.03 %
2	http://archive.org/stream/newmercantileta00houggoog/newmercantileta00houggoog_djvu.txt	5 0.03 %
3	http://archive.org/stream/newmercantileta00houggoog/newmercantileta00houggoog_djvu.txt	5 0.03 %
4	http://archive.org/stream/newmercantileta00houggoog/newmercantileta00houggoog_djvu.txt	5 0.03 %

з домашньої бази даних (0.00 %)